

SÖYLEMİN İKTİDARI

DİL, MİMARLIK VE EDEBİYATTA
OTORİTENİN ANALİZİ

ALİ GÜNVAR

Twitter Instagram Facebook / otukennesriyat

YAYIN NU: 2037
KÜLTÜR SERİSİ: 1108

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-616-8

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: M. Bilal Erimez

Kapak Tasarımı: Ötüken

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: Ötüken Neşriyat AŞ

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Sertifika Nu: 49269

İstanbul - 2023

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Ali Günvar: 1953 yılında İzmir’de doğdu. İzmir St. Joseph Ortaokulu, İstanbul Robert Kolej ve İTÜ Mimarlık Fakültesini bitirdi (1978). Lisansüstü çalışmasını aynı okulda yaptı (1981). İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde doktorasını tamamladı.

Üç sayı süren *Üç Çiçek* dergisinin kurucularındandı (1983). 1986’da arkadaşlarıyla birlikte kurduğu Şiir Atı Yayıncılık’ta Şiir Atı kitaplarını yayınladı.

Şiir ve yazıları 1978’den itibaren *Birikim*, *Yazko Edebiyat*, *Gösteri*, *Oluşum*, *Poetika*, *Üç Çiçek*, *Şiir Atı*, *İmge / Ayrım*, *Sombahar*, *Bürde*, *Yedi İklim*, *Kitap Zamanı*, *Est et Non*, *Mühür*, *Kökşür* gibi dergilerde yer aldı.

2007’den beri Yeditepe Üniversitesinde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

Eserleri

Şiir:

Çarpık Hüzünler Kantatı (1984)

Anthropomorphus (1987)

Eyzan (1997)

Nisyan/Rapsodi (2002)

Ricatlar Kitabı (2013)

Soneler (2021)

Deneme:

Doğru Yazılar (Est et Non 1999; Mühür 2016)

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	9
TABLO/ŞEKİL/GRAFİK LİSTESİ	10
ÖN SÖZ	13
GİRİŞ	15

BİRİNCİ BÖLÜM DİL, SİYASET VE MİMARLIK HAKKINDA GENEL MÜLAHAZALAR

1.1. Dil ve Toplum	33
1.2. Mana ve Dil	50
1.3. Söz	56
1.4. Ferdinand de Saussure'ün Dil Teorisinden Hareketle Dil-Söz İlişkisi ..	80
1.5. Mimarlık ile Dil Arasındaki Benzer Nitelikler	85

İKİNCİ BÖLÜM TOPLUM VE MİMARİ

2.1. Din Sosyolojisi	111
2.1.1. ... ve Ütopya	125
2.2. Otorite ve İktidar Kuramı	131
2.3. İlk Çağlardan Günümüze Din ve Devlet İlişkileri: "Sürgün Mimarisi" ve Mimarinin Sürgünü	138
2.4. Toplumsal/Dilsel Mekânın Dışa Vurumunda Mimarlığın Biçimlenmesi: Bina ve Mimari Tasarım Alanlarının Siyasal Söylem ile Doğrudan ve Dolaylı İlişkileri	156
2.5. Dilsel İşaretlerin Mekâna Transferi: Gölgeden Çadıra, Çadırdan Tapınağa Kelamın Söze, Dile ve Siyasal Söyleme Dönüşmesi	159
2.6. Proletarya Hegemonyası/Proletarya Diktatoryası: Paris/Gramsci-St. Petersburg/Lenin	169
2.6.1. Paris	172
2.6.2. St. Petersburg	177
2.6.3. Farklılaşma	181

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM SÖYLEM OLARAK MİMARİ

3.1. Michel Foucault ve “Heterotopyalar”.....	201
3.2. Dil ve Mimarinin Ara Kesitinde Heterotopyalar	209
3.3. Michel Foucault’nun Kelimeler ve Şeyleri: Rönesans ve Klasik Dönemler Avrupası’nda Dilsel-Söylemsel Hareketlerin Siyaset Alanına Dönüşmesi.....	213
3.4. Siyasi İlahiyat ve Heterotopyalar	223
3.5. İki Büyük Savaş Arası Avrupası’nda Dilsel Simge, Mimari Simge, Siyasal Simge	236
3.6. La Sagrada Familia	240
3.7. Mimari ve Siyasal Söylemler Açısından Bauhaus Ekolü ile Nazi ve Faşist Rejimlerin İlişkileri, Albert Speer ve Adalberto Libera	244

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM MİMARİNİN EDEBİYATI VE EDEBİYATIN MİMARİSİ: VAKA İNCELEMELERİ

4.1. Zaviyeli Camiler ve Külliye Arasında Devlet-i Âliyye’de İktidar İlişkileri.....	256
4.2. Mimar Sinan’ın Süleymaniye ve Selimiye Külliyesi	269
4.3. Süleymaniye Külliyesinde Devrin Siyasal Söyleminin Yansımalarına Bakış.....	271
4.4. Selimiye Külliyesinde Devrin Siyasal Söyleminin Yansımalarına Bakış.....	279
4.5. Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Kitaplarının Mimari Özellikleri	286
4.5.1. Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Beş Şehir Adı Altında Topladığı Denemeleri ve “Bursa’da Zaman” Şiirinin Mimarisi	287
4.5.2. Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Huzur Romanının Mimarisi.....	304

BEŞİNCİ BÖLÜM GÜNÜMÜZDE DİL, MİMARİ VE SİYASAL DÜŞÜNCE İLİŞKİLERİ: DİLİN MİMARİYE DÖNÜŞMESİ

5.1. Bilgisayar Üst Dilleri/Programlar ile Genel Dil Yapısı/Söylem İlişkisi	332
5.2. Sosyal Medyanın Toplumsal-Siyasal Dilde Oluşturduğu Dönüşümlerin Mekân Algısına Etkileri	336
SONUÇ	343
BİBLİYOGRAFYA.....	361
DİZİN	365

TABLO/ŞEKİL/GRAFİK LİSTESİ

Resim 1: Siyavuş Paşa Çeşmesi'nin kitabesi	38
Şema 1: Claude Lévi-Strauss'un mitos/müzik ve matematik varlık/dil ilişkisi	64
Resim 2: Dublin, Mesih Kilisesi, Habil ve Kabil vitrayında Âdem'in hayvanları adlandırması.....	72
Şema 2: Kutsaldan sekülere geçişte Lévi Strauss'un şemasının değerlendirilmesi	77
Resim 3: Antik Kudüs planı, G. Rollos, 1757.....	102
Tablo 1: Bendix'e göre Weber'in din sosyolojisi araştırmalarının amacı.....	122
Şema 3: Fischer'in organik kimya modeli	157
Şema 4: Certosa di Pavia, iki karşılıklı hücre	159
Şema 5: Certosa di Pavia, yerleşim.....	159
Tablo 2: Raible'in metafor/metonimi tablosu	161
Resim 4: Seyyar tapınak, perspektif 1	167
Resim 5: Seyyar tapınak, perspektif 2	167
Resim 6: Jeffrey Gordon Smith'in Kaliforniya Politeknik Eyalet Üniversitesi Mühendislik binası planı.....	198
Resim 7: Sedad H. Eldem, Zeyrek SSK binaları 1	199
Resim 8: Sedad H. Eldem, Zeyrek SSK binaları 2	199
Resim 9: Üsküdar Mihrimah Camii 1	200
Resim 10: Üsküdar Mihrimah Camii 2	200
Tablo 2: Raible'in metafor/metonimi tablosu	239
Resim 11: La Sagrada Familia planı	242
Resim 12: La Sagrada Familia girişindeki matris	243
Resim 13: Güell Parkı merdivenleri	243
Resim 14: Bauhaus kurucu ekibi.....	247
Resim 15: Kongre Sarayı, Adalberto Libera.....	249
Resim 16: Nazi Panteonu, Albert Speer (inşa edilmedi).....	251
Resim 17: Atik Ali Paşa Camii planı	257
Resim 18: Mahmut Paşa Camii planı	258
Resim 19: Bursa Yeşil Cami planı.....	259

Resim 20: Fatih külliyesi planı.....	266
Resim 21: İstanbul Bayezid külliyesi planı.....	267
Resim 22: Yavuz Selim Camii planı.....	267
Resim 23: Şehzade külliyesi planı.....	268
Resim 24: Süleymaniye külliyesi planı.....	268
Resim 25: Ayasofya planı.....	274
Resim 26: Ayasofya kesiti.....	274
Resim 27: Süleymaniye Camii plan ve kesiti.....	274
Resim 28: Süleymaniye Camii altın oran geometrisi.....	275
Resim 29: Edirne Selimiye külliyesi planı.....	280
Resim 30: Edirne Selimiye Camii planı.....	281
Resim 31: Selimiye külliyesi perspektifi.....	285
Tablo 3: Dilsel kategoriler ve dinî, siyasal, bilgisayar programcılığı terminolojilerinin mukayesesi.....	333
Tablo 3: Dilsel kategorilere göre dinî, siyasi, bilgisayar teknolojisine dair terminolojilerin kıyası.....	342
Resim 32: Bakü Kongre Merkezi, Coop Himmelbau.....	357
Resim 33: Haydar Aliyev Kültür Merkezi, Bakü, Zaha Hadid.....	357
Resim 34: New York Metro İstasyonu, Santiago Calatrava 1.....	360
Resim 35: New York Metro İstasyonu, Santiago Calatrava 2.....	360

ÖN SÖZ

Bu kitap çalışması öncesinde, konuyu aklıma düşüren merhum Prof. Dr. Ahmet Eyüce'ye; böyle bir kitabın altından kalkabilmek için gerekli gördüğüm üniversiter doktora disiplinine girmemde çok büyük teşviklerini ve desteklerini gördüğüm merhum Prof. Dr. Toktamış Ateş Beyefendi'ye; merhum dostum, doktora çalışmalarım sırasında büyük emeği olan Sevgili Kardeşim İrfan Çiftçi'ye, Derin Sevgim ve Saygımla...

GİRİŞ

Heidegger, şöyle der:

... yer almak vücudun [*dasein*] oluşunun bir hâlidir; bir varoluş hâlidir. O hâlde bunu gövdesel bir nesnenin (örneğin insan bedeni) elinin-altında-mevcut-olmak, el-altında-mevcut olan bir nesnenin içinde yer almak diye düşünemeyiz. “Yer almak” terimi, el-altında olan şeylerin birbirinin içinde olmaları anlamına gelmez; “içinde” [*in*] kelimesi evveleminde ifade ettiği cinsten bir uzamsal ilişki-de de değildir. İçinde [*in*] kelimesi, “ikamet etmek”, “orada yaşamak”, “sich auf halten”, “habitare”, “innan” kelimesinden türemiştir.¹

İnsan, ikamet eden bir varlıktır. Yine Heidegger’in ifadesiyle bizler, “ikamet edici olduğumuz için inşa ederiz.” O nedenle tarih boyunca, bütün coğrafyalarda inşa faaliyetleri bir biçimde kendisini göstermiş ve beşerî toplulukların esas faaliyetlerinden biri olmuştur.² Kanımızca bir topluluğun ya da bireyin doğada var olan bir kovuğu ya da bir mekânı diğerlerinden farklı tutarak ikametgâh olarak seçmesi dahi inşa faaliyetinin bir türü olarak düşünülmelidir.

O hâlde beşer, bireyi veya topluluğu, kendisini, yalnızca konuştuğu dil ile değil, o dili dışı vurarak binaya dönüştürmesiyle de ayırır. Bina etme işleminde coğrafi, iklimsel ve diğer doğal koşullar etkilidir. Ancak bir yapının ya da yapılar grubunun nasıl olup da içinde olduğu biçime geldiğini anlayabilmek, oldukça karmaşık süreçlerin

¹ Heidegger, Martin, *Being and Time*, Blackwell 2001 s. 79-80: “Being-in, on the other hand, is a state of Dasein’s Being; it is an existentiale. So one cannot think of it as the Being-present-at-hand of some corporeal Thing (such as a human body) ‘in’ an entity which is present-at-hand. Nor does the term ‘Being-in’ mean spatial ‘in-one-another-ness’ of things present-at-hand, any more than the word ‘in’ primordially signifies a spatial relationship of this kind. ‘In’ is derived from ‘innan’- ‘to reside’? ‘habitare’, ‘to dwell’ (sich auf halten).”

² Göbeklitepe’nin, 1995 yılında, Klaus Schmidt tarafından keşfedilmesi ile “kentlerin tarım toplumları ile birlikte oluştuğuna” dair kanılar geçerliliğini yitirmiştir.

incelenmesini gerektirir. Neredeyse aynı denebilecek coğrafi ve iklimsel koşullarda yaşadıkları hâlde, örneğin İtalyan ve Yunan mimarilerinin ve yerleşme morfonomilerinin birbirlerinden farkları gözle görülebilecek kadar barizdir. Zira iki toplum gerek lisanları gerekse örf ve âdetleri bakımından birbirlerinden çok farklı toplumlar olduklarından, bina etme diline yaklaşımları, dolayısıyla bina etme lisanları ve bu lisandan kaynaklanan tasarım yaklaşımları farklıdır.

Aynı ülkede bir şehirden diğerine giden bir gezgin dahi, bir yerleşmeden diğerine ulaştığında, aynı lisanı konuşuyor olsalar bile, diyalektin ve mimari biçimlenmenin değiştiğini müşahede eder. Ülke değiştirildiğinde bu durum daha bariz hâle gelir. Çünkü lisan ve mimari bize kimliğin göstergelerini sunar. Tasarlanmış ve yapılmış çevre ile kurduğumuz ilişkiler yoluyla idrak ederiz nerede bulunduğumuzu. Yönsemelerimizi de ona göre yapmaya çalışırız. Esasen beşerî toplumlar ve topluluklar kendilerini mimari ile de ifade ederler. Örneğin Türkiye’deki cami mimarisi ile Suudi Arabistan veya İran’daki cami mimarileri birbirlerinden belirgin biçimde ayrılırlar.

Bilinen bütün tarihî yerleşmelerde anıtsal yapıların siyasal sistemin söylemleri olarak ortaya çıktıkları ya da bazılarının yapıldıktan yüzyıllar sonra farklı metaforik ya da sembolik değerler kazandıklarını varsayabiliriz. Genel olarak tapınaklar, çarşılar, forum ya da gösteri amacıyla kullanılan amfiteatrlar, aktif siyasal mekânlar diye niteleyebileceğimiz anıtsal yapılar, siyasal metafor ya da sembollerdir. Ancak toplumun siyaseten daha pasif kesimlerinin ikamet ettiği yerleri de tümüyle işlevsel olarak görmemiz mümkün müdür?

İkamet edilemeyen bu [hayalî -çn.] yerlerde yaşama düşlerinin peşinden koştuğuktan sonra, yuvalar ya da deniz kabukları gibi, içinde küçücük kalarak yaşamamızı gerektiren imgelere geri döneriz. Esasen evlerimizde de kıvrılmayı sevdiğimiz, kafamızı dinleyeceğimiz yerler ve köşeler bulmaz mıyız? Kıvrılıp yatmak fenomenolojide “bir yerde yaşamak” yüklemine aittir. Yalnızca kıvrılıp yatmayı bilen, bir yerde, bütün yoğunluğuyla yaşar.³

³ Bachelard, Gaston, *La Poétique de L'Espace*, 1961, s. 29: “Après avoir suivi les rêveries d’habiter ces lieux inhabitables, nous sommes revenu à des images qui demandent, pour que nous les vivions, que, comme dans les nids et les coquilles, nous nous fassions tout petits. En effet, dans nos maisons mêmes, ne trouvons-nous pas des réduits et, des coins où nous aimons nous blottir? Blottir appartient à la phénoménologie du verbe habiter. N’habite avec intensité que celui qui a su se blottir.”

Bachelard'ın "kıvrılıp yatmak" olarak nitelediği "bir yerde yaşamak", aslında o yere sığınmaktır. Sığınmak, ikametgâh dışındaki dünyayı teşkil eden toplumsal yapının üzerimizdeki baskılarından arınmak için kendimizi iç dünyamıza çevirdiğimiz siyasi bir fiildir. Bu fiilin gerçekleştiği mekânları pasif siyasal mekânlar olarak nitelemek kabildir. Bütün mekân parçalarının tasarlanması işlemi mimarlık disiplininin geçtiği için, mimari tasarım ve inşa işi zorunlu olarak siyasal bir eylem ve söylemdir.

Bunun etkenlerinden birisinin de mimari tasarım ve biçimlenme süreçlerinin yalnızca mimarlar tarafından belirlenen süreçler olmamasında, mimar dışında daha birçok toplumsal faktörün işe müdahil olmasında aransa gerektir. Tıpkı bir tiyatro yapıtının, yazarının zihninden toplumun o yapıyla karşılaşmasına gelinceye kadar geçirdiği okunma, dekor, sahnelenme, oyunun topluma sunulma süreçleri gibi kendine özgü süreçlerden geçen bina, mimari tasarımından, bitirilip çevrenin biçimlendirici unsuru hâline gelinceye kadar önemli değişimlerden geçer. Hatta çevrenin parçası hâline geldikten sonra bile değişimlerden geçmeye devam ederek kendi yaşamını sürdürür.

İstanbul Üniversitesinin Rektörlük binası ve içinde bulunduğu arazinin biçimlenmesi bunun örneklerinden biridir. 1458'de Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'daki ilk sarayı olan arsa, Yavuz Sultan Selim döneminde Haseki Sarayı olarak kullanılmış, daha sonra üzerine kurulu olduğu arsadan Süleymaniye külliyesinin arsası ayrılmıştır.

1846 yılında Darülfünun-ı Osmanî olarak inşa edilen bina, 1865 yılında Harbiye Nezareti olmuş ve nihayet 1900 yılında yeniden Darülfünun-ı Şahane olarak hizmete girmiştir. Nihayet 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren de İstanbul Üniversitesi Rektörlük binası olarak kullanılmaya başlanmıştır. Herhâlde 1865-66 yılları arasında binayı tasarlayan Fransız mimar Bourgeois, böyle bir safahatı tahmin edememiştir.

Bir diğer örnek ise Gotik mimarinin örneklerinden birisi olan, Paris'teki Notre Dame Katedrali'dir. 1163 yılında yapımına başlanan ve 1330 yılında biten katedral, XIV. Louis zamanında bir inşaat işlemiyle yeniden ele alınmış ve içinin dekorasyonu birtakım değişikliklere uğramıştır. Fransız İhtilali sırasında bir kesimin yıkmak

istediği yapı korunmuş ve 1831 yılında bu katedralin mimarisini çok seven Victor Hugo'nun *Notre Dame de Paris* adlı romanının da etkisiyle mimar Violet-le-Duc tarafından biraz da değiştirilerek 1844-1864 yılları arasında restore edilmiş ve Paris'in simgelerinden biri hâline gelmiştir. Victor Hugo, aynı zamanda Fransız edebiyatının en büyük⁴ şairi olarak kabul edilir.

Pierre-Jean Jouve şöyle yazar: “Şiir bir formu merasimle açan bir ruhtur.” Ruh merasimle açıyor. Burada ruh, birinci kudrettir; insan haysiyetidir. “Form” “ortak yerlerde” tanınmış, fark edilmiş ve yontulmuş bile olsa, içteki şiirsel ışıktan önce tin için sıradan bir objedir. Ama ruh gelir, formu merasimle açar, orada yaşamaya ve kendini terennüme başlar. O hâlde Pierre-Jean Jouve'un bu cümlesi, ruhun fenomenolojisi için berrak bir vecize olarak kabul edilebilir.⁵

Biz “şiir” denilince, lisanın kodlarında dolaşan, lisana yeni formlar kazandıran ve lisanın iç estetiğini oluşturan bir fenomeni anlıyoruz. İç estetik, önce zihinde, sonra lisanda, daha sonra tekrar zihinde yeni ve denenmemiş formların yaratılmasına, denenmesine ve icraata konulmasına vesile olan bir fenomendir. Mimarlık ise tanım gereği bir formlar mesleğidir. Bu bakımdan şiirle, dolayısıyla edebiyat ile bire bir bağlantılıdır. Mimari, Bachelard'ın dediği gibi, “bir ruh tarafından merasimle açılmayı” bekleyen formları fiziksel olarak oluşturan söylemdir.

Beşerin her türlü davranışında ve yönsemesinde, gerek karar almasını gerekse tepki vermesini belirleyen ve tam anlamıyla tanımlanması da pek mümkün olmadığı görünen bir melekesi vardır: zihin (*intellect*). Bu melekenin iki farklı yönü vardır: gönül ve akıl. Genellikle, birinde duyguların, diğesinde ise düşüncelerin açığa çık-

⁴ Bir gazetecinin, “Size göre Fransız edebiyatının en büyük şairi kimdir?” sorusuna André Gide'in verdiği cevap, “Hugo, heyhat!” olmuştur. Bu cevabın Fransızcası “Hugo, Hélas!”, Fata Morgana (2002) tarafından yayımlanmış André Gide'in yazılarının Claude Martin'in ön sözüyle derlendiği kitabın da adı olmuştur.

⁵ Bachelard, Gaston, *La Poétique de L'Espace*, 1961, s. 13: “Pierre-Jean Jouve écrit: ‘La poésie est une âme inaugurant une forme.’ L'âme inaugure. Elle est ici puissance première. Elle est dignité humaine. Même si la ‘forme’ était connue, perçue, taillée dans les ‘lieux communs’, elle était avant la lumière poétique intérieure un simple objet pour l'esprit. Mais l'âme vient inaugurer la forme, l'habiter, s'y complaire. La phrase de Pierre-Jean Jouve peut donc être prise comme une claire maxime d'une phénoménologie de l'âme.”

tığı varsayılr. Ancak bu ayırımın bile ne ölçüde genelgeçer olabileceği hayli kuşkuludur. Her iki meleke üzerinde, kısmi de olsa bir ölçüde bireysel denetimin olduğu varsayılmakla birlikte bu durumu kanıtlayabilmek pek de mümkün değildir.

Gönül, yokluk deryasıdır. Akıl, bu deryada noksandır. Yaradılış sırrına ermek isteyen insanın cüz'î akılla yol alması mümkün değildir. Yapılacak şey aşkla yola koyulmaktır. Aşkın kanatlarıyla fenaya varmaktır.

Akıl, Cebrail gibidir. Aşk makamına -katına- çıkamaz.

“Biz aşkın âşkıyız. Çünkü aşk kurtuluştur. Can Hızır gibidir. Aşk ise ab-ı hayata benzer. Aşk padişahından berati olmayana yazıklar olsun!”

“Ey aşk hastası gönül! Kendine gel, cesur ol. Bugün yiğitlik gösterecek bir gündür. Ben senin aşkına bağlıyım. Yabancı durmanın yeri değildir. Aklın tedbirine tasarrufuna giren her şeyi bırak, şimdi divanelik zamanıdır.”

Mevlânâ da her süfi gibi, akılla idare edilen aşkın aşk olmadığını bilir. Ona göre aşkta aklın tasarrufu olamaz.

Cüz'î akıl, aşkı ve aşkın hâlleri anlayabilecek durumda değildir.

“Ey akıl, var git, burada hep âşklar var. Tek akıllı bile yok. Sen kıl kesilsen, yine burada sığacak yer bulamazsın. Gündüz oldu. Gündüz yakılan her ışık, uyandırılan her akıl mumu, aşk güneşi karşısında hiçbir işe yaramaz, rezil, rüsva olur.”⁶

Akıl konusunda, Mehmet Göktaş şöyle demektedir:

Akıl, A-K-L kelimesinden türetilmiş bir mastardır. Bağlamak manasına gelmektedir. Zira sahibini tehlikelere düşmekten alıkoymaktadır.

Ayrıca akıl; duyu organları vasıtasıyla kendisine ulaşan bilgileri değerlendirip hak ile batılı birbirinden ayırabilen, her türlü kavram ve düşünceler arasında kıyaslamaları yapabilen, mevcudatı gaye, imkân ve ihtimal noktaları yönünden inceleyerek onlar hakkında doğru bilgiler tespit edebilen, kendisine yön ve istikamet çizecek bir rehberle muhtaç olan, güzeli çirkinden, iyiyi kötüden, faydalıyı zararlıdan ayırt edebilen zihni bir kuvvet, eşyanın hakikati kendisiyle bilinen kabiliyet, düşünme, anlama, kavrama kabiliyeti, Hakk'ın hitabını anlamak için bir alet ve bir vasıta olarak tarif edilmiştir.

⁶ Uçak, Salih, “Mevlânâ'nın Rubailerinde 'Gönül' İstiaresi”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/3, Summer 2012, s. 2488, Ankara.

Mutasavvıfların akla ilişkin tariflerinden bazıları şöyledir: 1. Hak ile batılı birbirinden ayırmaya yarayan nur. 2. Rabbâni latife, kalp. 3. Allah'a ibadete ve cennete girmeye vasıta olan düşünce, kulluk yapmaya alet olan fikir, ibadetin yolunu gösteren ışık.⁷

Zihnin etkileri dilin doğuşundan bu yana gözlemlenegelmiş olmalıdır. Ancak zihin konusunda birtakım meşkûk testler dışında, etkin bir ölçülebilirlik söz konusu olduğunu iddia edebilir miyiz? Belki farklı bilgi alanları amaçları ve hedefleri doğrultusunda bazı ölçümler yapılmış olsa bile (örneğin tıptaki acıya direnme gücü testleri) bu ölçümlerin o bilgi alanları çerçevesinde belirlenmiş hedefler dışında bir geçerliliği olmadığı da söylenebilir.

Oysa somut verilerle ölçülebilmenin imkânlarının kısıtlı olduğu ve kavramların tanımsızlıklarıyla birbirine karıştığı zihin alanının insanlar üzerindeki etkilerinin görünmeleri de bir o kadar belirgin ve reddedilemezdir. Zihnin işlevini en belirgin biçimde ortaya koyabildiği ve kendini içinde geliştirdiği yapının dil olduğunu var sayabiliriz. Dil, bu anlamda kapsayıcı ve belirleyici bir ortam olarak, hayatın her alanını kuşatan, farklı düzeylerde kendisine benzer oluşumlara neden olan, kendi modelinde başkaca alanlara hitap eden ve proto ya da kripto alanlar yaratabilen bir paradigma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dilin insanlık tarihinde ilk olarak ne zaman çıktığını bilmiyoruz. Bu konuda iki yaklaşım vardır. Birisi zamanımızda genelgeçer gibi görünen evrimci,⁸ diğeri ise “Tanrı’nın ilk insana kelimeleri öğrettiği”ne dair dilin başlangıcını yaratılış ile temellendiren yaklaşım.⁹ Bunların hangisinin doğru olduğunu tartışmak amacıyla değiliz. Bunun incelememiz açısından bir yararı olduğunu da düşünmüyoruz. Konu bizi, beşeriyetin ortaya çıkışından, Platon’un düşüncesini formüle ettiği günümüzden 2500 yıl öncesine kadar geçen süre içinde, dil olgusunun kutsal alan olgusu ile iç içe geçmiş bir biçimde gelişmesi bakımından ilgilendirmektedir. Zira bu süre içinde kut-

⁷ Göktaş, Mehmet, “Divan Şiirinde Akıl Tasavvuru”, *İLTED*, Erzurum 2016/1, Sayı: 45, s. 174.

⁸ Bickerton, Derek, *Adam’s Tongue*, Hill and Wang, 2009.

⁹ Kur’an, Bakara Suresi 31: “Ve Âdem’e isimlerin hepsini belletti”. Tevrat, Tekvin 2:19-20.

sal¹⁰ beşeriyetin bütün bilgilerini içinde devşirdiği söylem olmuş; bir bakıma, epistemoloji ve bilgi teorisinin günümüzde gördüğü işlevi üstlenmiştir.

Denilebilir ki kutsal, dilsel ortamın içinde ve onunla birlikte dönuşen ilk bütünsel düşünce ve akıl yürütme sistemidir. Nitekim mantık (*logic*) da nutuk (*logos*) kelimesinden türemiştir ve dilsel aklın çelişki yaratmayacak biçimde düzenlenmesi işlevini üstlenir.

Aklın ve mantığın devreye girmesi metaforik okuma gerektiren dinsel metinlerin yorumlanarak yeniden üretilmesi ve yaşanan döneme uygun hâle getirilmesini zorunlu kıldığında, tefsir mekanizması (*hermeneutics*) devreye girmiş ve bu mekanizmanın yaygın ve sistematik bir kurum hâline gelişiyile devlet ideolojisi olan mezhepler oluşmuştur. Her ne kadar Oxford, Paris ve Columbia Üniversitelerinde “siyaset bilimi” dersleri ilk defa 1870’lerde okutulmaya başlanmış¹¹ ise de siyasetin ve siyasal söylemin geçmişinin çok daha öncelere gitmesi gerekmektedir. Herhangi bir dilsel disiplin ve söylemin hedayinabit biçimde birdenbire ortaya çıktığını iddia etmek bilimsel olmasa gerektir.

Charles Cameron’un siyaset yaklaşımı oldukça kapsamlıdır:

Siyaset neredeyse, özel organizasyonlar içinde (“işletme politikaları”) ya da daha büyük siyasi meselelerde, iş birliği ve çelişki içeren bütün etkileşimlerin bir parçasıdır. Devasa siyaset alanı göz önüne alındığında, masa adabından hayvan “toplumları”na uzanan bir aralıkta tanımlanabilecek bir X hakkında “X siyaseti”nden bahsedebilmek mükemmelen mümkündür. Ancak bütün bunlar siyaset bilimciler tarafından bir ölçüde etüt edilseler de Amerikan akademiasında genellikle “siyaset bilimi” dendiğinde, genellikle dört büyük alan ile sınırlanmış bir çerçeve içine düşen sosyal olgular üzerinde yapılmış çalışmalar akla gelir. Bu alanlar, Amerikan siyaseti, karşılaştırmalı siyaset, uluslararası ilişkiler ve siyaset teorisidir (yani siyaset felsefesi).¹²

¹⁰ Burada herhangi bir dinden ya da inanç sisteminden söz etmiyoruz. Din olgusunu genel olarak ele almaktayız. Zira ancak bu biçimde ele alındığında dine taraftar ya da karşı olmadan insanlık kültüründeki işlevini öne çıkararak bakmamız mümkün olabilecektir.

¹¹ Heywood, Andrew, *Politics*, Palgrave Foudations, ikinci baskı, 2002, s. 15.

¹² *A Quantitative Tour of The Social Sciences*, ed. Andrew Gelman ve Jeronimo Cortina, Cambridge University Press, 2009, s. 207: “Politics is part of virtually any social interaction involving cooperation of conflict, thus including interactions within private organizations (‘office politics’) along with larger political conflicts. Given

İnsanlığın ilk çağlarından itibaren dile dökülmüş ya da henüz dökülmemiş iş birliği ve/veya çelişki içeren durumlar, rakip fikirler, farklı istekler, karşıt çıkarlar mutlaka vardır. Dilin olduğu yerde bilgiye ilişkin bir söylem, bilgiye ilişkin söylemin olduğu yerde siyasetin varlığı kaçınılmazdır.

Her ne kadar Habermas,

Göreceğimiz gibi, modern toplumlar giderek daha otonom örgütlerin birbirleriyle *dil-dışlaştırılmış* [italik tarafımdan -çn.] bir iletişim ortamı ile bağlandıkları bir sistem farklılaşması düzeyine varmışlardır. Sisteme ait bu mekanizmalar -örneğin para- her türlü norm ve değerlerle bağlarını büyük ölçüde koparmış bir toplumsal iletişimi yönlendirirler. Özellikle de Weber'in teşhisiyle, bütün ahlaki-siyasal temellerinden bağımsız hâle gelmiş maksatlı rasyonel ekonomik ve yönetsel eylemlerin bütün alt sistemlerinde her ne varsa...¹³

diyorsa da paragrafta geçen ve italik olarak yazdığımız “dil-dışlaştırılmış” ibaresi kanımca gerçekliği tam ifade edebilen bir deyim değildir. Zira dil-dışlaştırılmış denilen iletişim de kendi içinde dilsel bir oluşumdur. Gerek renk gerekse biçim oluşumlarının işaret ettiği anlamlar ve o anlamların kompozisyonları açısından bakıldığında siyasi literatüre “kamusal alan” (*public sphere*) kavramını kazandırmış ve kamu-siyaset-mekân üçlemesine metaforik katkıda bulunmuş bir siyaset felsefecisinin, iletişimin, tıpkı dilsel söylem gibi bir söylem ve bir metin alanı oluşturduğunu görmemesi mümkün

the potentially huge domain of politics, it is perfectly possible to talk about ‘the politics of X,’ where X can be anything ranging from table manners to animal ‘societies.’ But although all of these are studied by political scientists to some extent, in the American Academy ‘political science’ generally means the study of rather circumscribed range of social phenomena falling within four distinct and professionalized fields: American Politics, comparative politics, international relations, and political theory (that is, political philosophy).”

¹³ Habermas, Jürgen, *The Theory of Communicative Action*, Beacon Press, 1985, s. 154: “As we shall see, modern societies attain a level of system differentiation at which increasingly autonomous organizations are connected with one another via delinguistified media of communication: these systemic mechanisms -for example, money- steer a social intercourse that has been largely disconnected from norms and values, above all in those subsystems of purposive rational economic and administrative action that, on Weber’s diagnosis, have become independent of their moral-political foundations.”

değildir. Kişisel olarak, Habermas'ın dile araçsal yaklaşımının kendi materyalist anlayışını tehlikeye düşürebilecek zihinsel noktalara sürüklenmemek için olduğunu düşünüyorum.

Dil ve siyaset ilişkisi konusunda farklı bir yaklaşım olarak Carlton Hayes'in *Nationalism: A religion*¹⁴ adlı eseri de araştırmamıza ışık tutmaktadır. Hayes, dili milletin¹⁵ ortak kültürel paydası olarak ele almaktadır:

Dil, bilhassa insana özgüdür ve efsanevi Babil Kulesi'nden bugüne, geniş, akıcı ve şaşırtıcı çeşitlilikte diller olagelmıştır. Antropologlar ilkel kabilelerin birinin diğerinden konuşma biçimleriyle ayırt edildiğini göstermişlerdir. Ve hem ulemanın hem de avamın dediği gibi dil, millet mensubiyetinin en kesin nişanesidir.¹⁶

Hayes, dili, bireyleri birleştiren ve fakat toplumları da birbirlerinden ayırıştıran bir unsur olarak görmektedir. Zira dilin sağladığı mensubiyet/ayırım özelliği toplumların tarih içindeki devirlerini ve anlama biçimlerini de birbirine bağlayan bir özelliktir. Örneğin, her ne kadar kullanımı farklı olsa da Koçibey'i Halil İnalıcık'a bağlayan dildir. Bu, iletişimden biraz daha fazla bir şeydir. Salt iletişim düzeyinde bakmak bizi açmaza sürükler.

Habermas'ın bizi sürüklediği açmazdan kurtulabilmek için Derrida'ya müracaat etmemiz gerekiyor. Derrida hakkındaki makalesinde Joseph Igor Moulenda'nın aşağıda yazdıkları, Habermas'ın yaklaşımından biraz daha öteye gitmemiz konusunda bize ışık tutmaktadır:

Derrida'nın sözlüğünde, "yazı" kelimesinin, başlıcaları kesme, oyma, desen, harf, kayıt, imza, gram, grafi, kitap, el yazması, arşiv, kitaplık, iz, aşılama, metafor şeklinde sayılabilecek epeyce eş anlamlısı vardır. Bunlar ortak olarak her bütün biçimleriyle mevcudatın tecrübe edilmesini başarısızlığa uğratma gücüne

¹⁴ Hayes, Carlton, *Nationalism: A Religion*, The Macmillan Company, 1960.

¹⁵ Ancak onun bu tanımlamayı yaparken kullandığı millet kavramı arkaik millet kavramına daha yakındır.

¹⁶ *age.*, s. 3: "Language is peculiarly human, and at least ever since the legendary Tower of Babel there has been a wide, fluid, and baffling variety of languages. Anthropologists have shown that primitive tribes are marked off from one another by differences of speech. And alike to scholars and laymen it should be obvious that language is the surest badge of nationality."

sahip terminolojilerdir. Sonuç olarak, dil bütünüyle dokusu [texture] asla benzeşik olmayan bir metindir [texte]... Derrida nezdinde metin, genelleştirilmiş biçimiyle yazıdır. Ve bu genelleme anlamın yapısı üzerinde hiç de etkisiz değildir.¹⁷

Bu bakımdan dili yalnızca anlamın aktarılması düzeyinde bir iletişime hapsedmenin çok da yararlı bir bakış açısı olmayacağı kanaatindeyim.

Yaklaşık 100.000 ila 200.000 yıl öncesine dayanan muhtemelen Afrikalı *homo sapiens* atalarımızın da bizler gibi melekelerle sahip olduklarını düşünürsek,¹⁸ yukarıda sözünü ettiğimiz ilk epistemolojik bilgi teorisi olan dilsel/kutsal yapının dünyada ne kadar uzun zamandır var olduğunu ve beşerî düşünceye ortam teşkil ettiğini kavrayabiliriz.

Dilin kendisini bütün ihtişamı ile ortaya koyduğu alanlardan birisi ve belki de en önemlisi mimari olsa gerektir. Zira gerek ortaya çıkışı ve gerekse ilk iş bölümü girişimlerinden biri (belki de birincisi) olması hasebiyle yapı sanatı ve üretimi, toplumsal ilişkilerin kendilerini belirgin biçimde ifade ettikleri bir üretim alanı olagelmıştır. Yapı üretiminin başat disiplini ise mimaridir. Bütün diğer bilgi alanları ve disiplinleri gibi, mimari de kendini dilsel bir söylem içinde oluşturur, geliştirir, ifade ve var eder. Daha da öte, mimari, bir dil, siyasal ideolojik bir söylemdir. Nitekim tarihin çeşitli dönemlerinde belirli yapı stillerinin ve tarzların oluşum ve dönüşümleri hiç de rastlantısal değildir. Biraz daha ileri gidecek olursak mimari, tarih çağları boyunca, bir siyasal ideolojik söylem olarak toplumda yerini

¹⁷ Moulenda, Joseph-Igor, “Par-Delà le Sens, l’Ecriture et le Texte. Jacques Derrida”, *Controverses*, Revue spécialisée de philosophie, ENS, Libreville, Editions Oudjat, 2016, s. 11: “Dans le vocabulaire derridien, le mot ‘écriture’ a bien des synonymes, notamment l’incision, la gravure, le dessin, la lettre, l’inscription, la signature, le gramme, le graphe, le livre, le manuscrit, l’archive, la bibliothèque, la trace, la greffe, la métaphore. Des terminologies qui ont en commun le pouvoir de mettre en échec l’expérience de la présence sous toutes ses formes. Par conséquent, le langage tout entier est un texte, mais dont la texture n’a rien d’homogène. ... Chez Derrida, le texte désigne l’écriture sous sa forme généralisée, et cette généralisation ne va pas sans incidence sur la structure du sens.”

¹⁸ Carbonell, Eudald, Bermúdez de Castro, José-María, Sala, Robert, “‘Homo Sapiens: Who Are We?’ Essential Traits of Our Species”, *Mètode Science Studies Journal*, 8 (2018): Universitat de València, s. 108.

almıştır diyebiliriz. Ne var ki bu hususun kanıtlanabilmesi için bir çözümleme çalışmasına ihtiyaç vardır.

Ancak mimariye sadece bina tasarımı, inşaat sektörü bağlamında bakmanın konuyu oldukça ağır biçimde kısıtlamak anlamına geldiğini düşünüyorum. Mimari derken yalnızca binaların değil, bölgesel siyasetin, devlet siyasetinin, medeniyetin, kültürün, eğitimin, ekonominin, sanatın, edebiyatın mimarisinden söz etmemiz kabildir. Nitekim NATO'nun Architecture Capability Team adı verilen bir takımı vardır ve bu takımın Konsültasyon, Emir & Komuta Kurulunun, 2018'in Ocak ayında yayımladığı *NATO Architecture Framework Version 4*¹⁹ adlı belgede mimari şöyle tanımlanıyor:

2. MİMARLIK NEDİR?

2.1. TANIM

2.1.1. ISO/IEC/IEEE42010 mimariyi “çevresi içinde, bileşenleri, ilişkileri ve tasarımının ve gelişiminin ilkeleri ile vücut bulmuş bir sistemin temel kavram ve özellikleri” diye tanımlar.

2.1.2. NAF söz konusu olduğunda, sistematik bir yaklaşım içinde,

- ürün,
- hizmet,
- istihbarat sistemi,
- sistemler sistemi ya da
- dirişim

vb. telakki edilebilecek herhangi bir şeydir.

2.1.3. Mamafih, mimari tanımı herhangi bir sistem belirlenmesinden önce başlatılabilir. Belirleme kullanıcının ihtiyacı olan saf bir operasyonel tanım ya da bir operasyonel istidatlar dizisini izah ediyor ise durum tam da budur.²⁰

¹⁹ *NATO Architecture Framework Version 4*, 2018, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_08/20180801_180801-ac322-d_2018_0002_naf_final.pdf (19.04.2021).

²⁰ *age.*, s. 13: 2. WHAT IS ARCHITECTURE?

2.1 Description

2.1.1 ISO/IEC/IEEE 42010 describes architecture as: “The fundamental concepts or properties of a system in its environment embodied in its elements, relationships, and in the principles of its design and evolution”.

2.1.2 In the case of the NAF, a system is anything that can be considered with a

Mimariye daraltılmış olarak salt bir inşaat imalatının programlanması ve ilkelerinin ortaya konulması biçiminde bakmak herhâlde en sığ bakıştır. Daha ileri bir karşılaştırma ile söyleyecek olursak, bir lisanın gramer, sentaks ve semantik özellikleri o lisanın şiirini temsil ediyorsa, şiiri de o lisanın mimarisidir, diyebiliriz. Şu hâlde, herhangi bir sistem kurgulamak ya da o sistemi dilsel bir model içinde biçimlendirerek kendi dışımızdakilere anlatabilmek için iki temel özelliğin var olması kaçınılmazdır: şiir ve mimari.

Tezimiz, bütün bu hususların tespitine, bu özelliklerin toplum zihninde ve siyasette oluşturduğu dönüşümler ve yapılanmaların incelenmesine odaklı bir çalışma olacaktır.

Günümüzde meydana gelen teknolojik gelişmeler bizleri, yukarıda sözünü ettiğimiz derinlikte, ciddiye alınması gereken yaraların açıldığı bir dizi hususla karşı karşıya getirmiştir. Örneğin binyıllardır yerleşmelerimizde yaşamsal bir yeri olan çarşı, giderek “alışveriş merkezi”ne inkılap etmiş, günümüzde ise bilgisayarımızdaki ekran boyutunda algıladığımız bir yüzeye dönüşmüştür. Büyük iş merkezleri ve borsa binaları zamanımızın tapınakları (katedralleri) olarak nitelenmekteyken artık buralarda gerçekleştirilen işlemler ve finans hareketleri bilgisayar ekranından izlenebilen grafikler ve bu grafiklerin yorumlarından elde edilen bilgilere istinaden verilen kararlar ile yürütülmektedir. Bu tür gelişmelerin toplumsal yapıyı ve siyasetin mimarisini değiştirmesi kaçınılmaz bir durum gibi görülmektedir.

Prof. Joelle Mesnil’in doktora tezinde belirttiği gibi:

Öyleyse, simülakr, referansı olmayan imaj, birçok yazarın bakış açısından, kültürümüzde en tipik temsil kipi hâline gelmiştir. Genç bir filozof diyor ki: “Bu

systemic approach, such as a:

- product,
- service,
- information system,
- system of systems, or
- enterprise.

2.1.3 However, a description of architecture can be started before any identification of systems. This is the case when the description starts with a pure operational description or a set of operational capabilities explaining what the user needs.

yüzyılın başından itibaren, saf sembolik olanın, semiyotiğin ötesine geçerek özellikli bir etki yarattığı, gerçek olan ile değiş tokuş edilebilen mümessilden başka bir şey hâline gelip bağımsızlaştığı, kendi başına bir gerçeklik olduğu, yeni bir çağ belirdi.”

Düşünceleri başka konularda radikal biçimde birbirinden farklı olan yazarlar bile bu konuda anlaşıyorlar. E. Amado “gerçeklikle bağlantısı kopmuş bir düşünce”nin yükselişini esfle karşılar. Y. Bonnefois da hayıflanarak “modernitemizde lisanın bağımsızlığının daha da belirginleştiği” sonucuna varır. Kelimeler ve şeyler arasındaki bağlar çözülmektedir. Denebilir ki bağların bu çözülmesi, şeylere gerçekliklerini kaybettirmekte: Şeyler, derinliklerinde tarafımızdan yaşanmışlıklarla oluşmuş bir gerçekliğin yoğunluğunu yansıtacaklarına, bizi aynı düzlem üzerindeki bir çemberde döndürerek birinden diğerine göndermektedirler.²¹

Bu, siyasal ve sosyal yaşamda dikkate değer değişimlerin habercisi olan bir durumdur. Zira artık mimari, “internet sitesinin mimarisi” diye tabir olunan bir “metaforun metaforu”na dönüşmüştür. Kendisi insan zihninin bir metaforu olan mimari, bilgisayar ekranında, artık “metaforun metaforu”dur. Modern mimari ile gündeme gelen ve mimari söylemin mimari gerçeklik ile ilişkisini yeniden bir biçimde doğrulamaya yönelik işlevsellik argümanı da internet sitesindeki erişilebilirlik şeklinde algılanır olmuştur.

Bu olgunun, gelecek zamanların toplumlarında, beklenmeyen ve önceden kestirilmesi zor oluşumlara gebe ve birkaç binyıldır lisan-

²¹ Mesnil, Joelle, “La Désymbolisation dans la Culture Contemporaine”, *Eikasia*, Eylül 2015, s. 535: “Le simulacre, image sans référence devient alors, du point de vue de plusieurs auteurs, le mode de représentation le plus typique dans notre culture. Un jeune philosophe observe: ‘une nouvelle époque surgit depuis le début de ce siècle, où le symbolique pur, au-delà du sémiotique s’autonomise, exerçant un effet spécifique, devenant autre chose que le représentant convertible d’un réel: un réel lui-même, un opérateur insensé’.

Des auteurs dont la pensée peut par ailleurs être radicalement différente, s’accordent sur ce point: E. Amado déplore la montée d’une ‘pensée déconnectée du réel’ et Y. Bonnefoy constate avec regret que ‘s’accroît dans notre modernité l’évidence de l’autonomie du langage’. Mots et choses se délient et on dirait que cette déliaison fait perdre aux choses leur réalité: ‘les choses nous renvoient les unes aux autres en cercle sur un même plan, au lieu de refléter dans leur profondeur vécue par nous l’épaisseur d’une réalité.’”

ların ana söylemini teşkil eden siyasal söylemde de köklü değişiklikler oluşturmaya aday olduğunu düşünüyorum.

Kitabımızda Michel Foucault'nun *Kelimeler ve Şeyler* adlı kitabında kullandığı çoğul disiplinli yöntemden yararlandık. Bu doğrultuda, modern sonrası zamanların bizi getirdiği idrak icabı, siyaset, dilcilik, edebiyat, sosyoloji, ilahiyat, mimarlık, sosyal antropoloji, iletişim, semiyoloji gibi birden fazla disiplinin verilerinden istifade etmemiz gerekiyordu. Zira kanımızca, ele aldığımız konu çok disiplinli bir yapı göstermekte. Dolayısıyla böyle bir mecraaya müracaatımız kaçınılmaz olmuştur.

Meselemiz, özellikle Weber'in "otorite ve iktidar" teorisi ile Gramsci'nin "hegemonya" teorisinden hareketle siyasal söylemin niteliklerini çözümlmek ve genel olarak dildeki yerinin ne olduğunu anlamaya çalışmak olacaktır. Zira siyaset, dili belirli bir hedef doğrultusunda kullanır ve bu kullanım zorunlu olarak dilin içinde bir söylem oluşturmak zorundadır. Siyaset biliminin konularından biri de muhtemelen bu söylemin dil ile ilişkilerinin bir ölçüde çözümlenmesi olmalıdır. Zira toplumların ve daha alt birimleri olan toplulukların gerek topluluk içi ilişkiler ve gerekse devlet ve kamu düzeni bağlamında birtakım kurallara ikna edilmeleri ve bunlara gönüllü uyumun sağlanması insan idrakinin ve de iletişiminin tabii ortamı olan lisan içinde yer alan söylemin oluşumuyla mümkündür. Dilde oluşan bir söylem, kaçınılmaz olarak toplum içinde dilden kaynaklanarak dışa vurmuş ancak yapısı dile benzese de işaretleri dilsel işaretler sisteminden farklılık gösteren işaretler ile kurgulanan diğer sistemleri etkiler. Hele söz konusu siyasal söylem ise toplumun tümündeki zihinsel ortamdan etkilenmesi ve dönüşerek içinden çıktığı zihinsel ortamı etkilemesi ve hatta dönüştürmesi kaçınılmaz bir durumdur.

Bütün diğer söylemler gibi siyasal söylem de var olabilmek için dile ihtiyaç duyar. Siyasal söylem, ayakta durabilmek ve gelişebilmek için dilin alt yapısında bulunan iki önemli ve asal unsura -şiiressellik ve mimari- muhtaçtır. Hatta muhtaç olmanın ötesinde, bu iki unsuru toplumdaki ortalama algıyı etkilemek ve denetimine almak için berkiterek kullanmaya eğilimlidir.

Hareket noktamız lisan olacağı için, lisanın kaotik yapısını göz önüne almak gerekiyor. Bu bakımdan genel kaos teorisinden hare-

ketle insan zihni ile evren arasındaki tasarlanmış paralellikleri inceleyeceğiz. Lisan ile mimari arasındaki ilişkiler ve her iki sistemdeki kaotik yapıların yaratıcılığa etkilerini araştıracağız.

Çalışmamızda ölçülebilirlikle ilgili problemleri bir yana koyacağız. Biz, beşer bireyinin, gönül/Tanrı özdeşleştirmesinden manaya ve bunun devamında zihin/evren özdeşleştirmesinden lisana ulaştığı tezimizden hareketle, mana/dil ilişkilerinden zihinsel mekânın düşünsel dışı vurumu olan tefsire (*hermeneutics*) ve fiziksel mekânın dışı vurumu olan mimariye nasıl varıldığını inceleyeceğiz. Nihayet, beşerî medeniyet ve kültüre sınırlı hayat alanında hangi bağlantılarıyla mevcut düşünsel/dilsel duruma ulaşıldığını ve sonuçlarının, siyasal bağlamda nerelere kadar gidebileceğini kestirmeye gayret edeceğiz.

Edebî metinler ile mimari mekânlar arasında kurulu ilişkilerin türlerini ve yapılarını, en yüzeysel olan mimarinin özelliklerinin anlatılması ya da edebî bir eserin filme çekilmesinden fresk, mekân ve şiir ilişkisindeki karmaşıklığa kadar çeşitliliği hakkında örneklemelere dayalı genel bir bakış sunmaya gayret edeceğiz. Lisandan mimariye uzanan onomatopeye rağmen gelişen mimari metafor örneklerini de anlatmaya çalışacağız.

Yine Foucault'nun “Des Espaces Autres” adlı makalesinden hareketle, mekânın heterotopik yapısının dildeki karşılıklarını tahlil ederek heterotopyanın gerçekte dilin kendisinde olan bir durum olduğunu göstermeye çalışacağız. Buradan Stanley Tigerman'ın önemli incelemelerinden biri olan *The Architecture of Exile* adlı kitaptan hareketle mimarideki işaret meselesinin meydana çıkışı, “işaret”in işaret ettiği kavrama meydan okuması ve işaretin kavramla çatışmaya girerek kavramın yerini değiştirmesi ve kavramı sürgüne göndermesine kadar uzanan süreçte mimari ve dilsel kavrayıştaki dönüşümleri ele alacağız.

Dilsel kavrayıştaki dönüşümler denilince Ferdinand de Saussure ve yapısal dilcilik, Claude Lévi-Strauss ve yapısalcılığı atlamayacağız. Ayrıca yapı elemanları ile alfabe ve lügat, mekânlar ile kelime türleri, vokabüler ve sentaks arasındaki paralelliklerin gösterilmesi de gerekiyor.

Şiirsellik ve mimari bu bağlamda önem kazanmaktadır. Zira şiirsellik ve mimari, diğer sanat dallarında olduğu gibi, insan yaşamını

ilgilendiren bütün alanlarda şu veya bu biçimde bulunması gereken iki kurucu unsur olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Mimari kurgusu sağlam olmayan metinler ya da şiirselliği olmayan salt işlevsel yapılar, hangi alanda olurlarsa olsunlar, ilgileri üzerine çekebilen varlıklar olmaktan uzaktırlar.

Bu özelliklerden hareketle siyasal bir söylem olarak mimarının örnekleme yapılıbilmesi için açık ve berrak örnekleme olduğunu düşündüğümüz, İstanbul-Süleymaniye ve Edirne-Selimiye külliyelerinin, dönemlerindeki toplumsal ve siyasal söylem açısından analizleri yapılmaya gayret edilecektir. Benzer bir biçimde ancak tersine bir istikamette Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur ve Beş Şehir* adlı eserlerinin kurgularındaki mimarının incelenmesine çalışılacaktır. Umulur ki gayretlerimiz sonucunda referans olabilecek bir kaynak oluşturabileceğiz.²²

Bu incelemelerden hareketle yakın bir geleceğe dönük kestirimler yapabileme imkânlarını bulabileceğimizi umuyorum.

²² Türkiye mimarlık tarihinin günümüzdeki köşe taşları olarak kabul edilen Prof. Dr. Doğan Kuban, Prof. Dr. Aptullah Kuran, Prof. Dr. Zeynep Ahunbay, Prof. Dr. Uğur Tanyeli, Prof. Dr. Afife Batur vb. önemli isimlerin yazdıklarından alıntılar yapmadığımız, eserimizi okuyanların dikkatini çekecektir.

Buna cevabımızın başlıca argümanı şöyle olacaktır: Her ne kadar mimarlık tarihi adında bir öğrenim dalı varsa ve bu dal, dönemsel ve kronolojik olarak tespit edilmiş, bilgi ve yapı yığınlarından müteşekkil çok büyük bir cüsseye sahip ise de Vitruvius'un yaptığı ilk yazılı teorileştirmenin binyıllar öncesinden bu yana, var olan bütün tasarımsal işaretler, eş zamanlı olarak mimarlık adı verilen bütünsel yapı içinde yaşamakta ve yer almaktadırlar. Ve mimari dediğimiz o bütünsel yapı, ağırlıklı bir biçimde dilsel özellikler taşımakta, dolayısıyla da kendi tarihini eş zamanlı biçimde kendi içinde barındırmaktadır.

Bu bütünsel yapının sosyal yapı ile ilişkilerini incelediğimiz zaviyeli camiler ve külliyelerin siyaset ve sosyoloji ile ilişkileri konusunda, yukarıda saydığımız isimler arasında, söyledikleri daha öne çıkan, İTÜ Mimarlık Fakültesindeki eğitimim sırasında, benim de hocam olmuş Prof. Dr. Doğan Kuban'dır. Ancak Kuban, söylediklerinin kaynağını da Prof. Dr. Semavî Eyice'nin bu konuda yazdıklarına referans yapmaktadır. Prof. Dr. Semavî Eyice'nin yazdıkları ise bizim referanslarımız arasında bulunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİL, SİYASET VE MİMARLIK HAKKINDA GENEL MÜLAHAZALAR

1.1. Dil ve Toplum

Giriş bölümünde de belirttiğim gibi mimarlık, yalnızca inşaat ile ilgili bir kavram değildir. ISO (Uluslararası Standartlar Örgütü), IEC (Uluslararası Elektroteknik Komisyonu) ve IEEE'nin (Elektrik ve Elektronik Mühendisleri Enstitüsü) ortak tanımına göre “mimari, kendi çevresi içinde, bileşenleri, ilişkileri, tasarımının ve gelişiminin ilkeleri ile vücut bulmuş bir sistemin temel kavram ve özellikleridir.”¹ Tanımın bu kadar kapsamlı olabilecek biçimde yapılması özel bir anlam ifade etmektedir. Bachelard,

Tefekkürümüzün başlangıç noktası şudur: Bir evdeki bütün köşeler, bir odadaki bütün köşe oluşumları, tortop olunmaktan kendi kendine kalmaktan hoşlanmaya indirgenmiş bütün mekânlar, imgelem için yalnızlık, yani bir odanın, bir evin tohumu demektir.

Bu konuda okunarak toplanabilecek doküman pek azdır zira bu kendi üzerine toplanma ve sıkışma hâli bir tür negatifiği belirler. “Yaşanan” köşe, pek çok bakımdan, hayatı reddeder, hayatı kısıtlar, hayatı gizler. O hâlde köşe, evrenin zıddıdır,²

demektedir.

Bachelard'ın “her köşe oluşumunun evrenden uzaklaşma ve içine kapanma anlamına geldiği” önermesini ISO, IEC ve IEEE'nin mimarlık tanımı ile birleştirdiğimiz zaman önümüzde açılan ufku

¹ NATO Architecture Framework Version 4, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_08/20180801_180801-ac322-d_2018_0002_naf_final.pdf (19.04.2021), s. 13.

² Bachelard, Gaston, *La Poétique de L'Espace*, 1961, s. 13: “Voici le point de départ de nos réflexions: tout coin dans une maison, toute encoignure dans une chambre, tout espace réduit où l'on aime à se blottir, à se ramasser sur soi-même, est, pour l'imagination une solitude, c'est-à-dire le germe d'une chambre, le germe d'une maison.

Les documents qu'on peut réunir en lisant sont peu nombreux par-ce que ce resserrement tout physique sur soi-même a déjà la marque d'un négativisme. Par bien des côtés, le coin 'vécu' refuse la vie, restreint la vie, cache la vie. Le coin est alors une négation de l'Univers.”

genişliği şayanıhayrettir. Zira mimariyi bileşenleri, ilişkileri, tasarımının ve gelişiminin ilkeleri ile vücut bulmuş bir sistemin temel kavram ve özellikleri olarak tanımladığımızda, mimari olarak oluşturulan köşe kavramı, inşai duvar ve mekân kavramından bağımsızlaşarak bütün düşünce, sanat, kültür vb. sistemleri de içermeye başlar. Bunların içine, tabii olarak zihin ve dil de girer. Zira beşeriyet, kâinatın zıddı olarak tanımlanan bu köşeleri dil dolayısıyla zihnin tamamında aramaya, inşa etmeye ve oralara sığınmaya başlar. Mimarinin tasarımdanecessüm etme ve vücut bulma aşamasına gelebilmesi, yani inşa edilebilmesi için bir strüktür üzerinde ayakta durdurulması gerekir. Bilginin ve düşüncenin, bütünden parçaya ya da parçadan bütüne varlık kazanmasının yolu da önermeler ve önermelerden söylemlerin oluşmasından geçer. Dilin strüktürü gramer, sentaks ve semantiktir. O hâlde, dilin mimarisi gramer, sentaks ve semantikten oluşan strüktür üzerine kurulan söylemdir diyebiliriz. Büyük bir ihtimalle bu söylemin ilk formu şiir olsa gerektir, diyor ve şimdilik burada bırakıyorum.

Dilin kendisi tamamen soyut bir yapıdır. Dilin somutlaşması ya da kendini gerçekleştirmesi konuşmak, yani söylemekle gerçekleşir. Söylemek tasarımdır. Zira dil içinde oluşan soyut yapının ete kemiğe bürünmesi, ses formlarından oluşan kelimelerin bir düşünsel sistematiği ifade edebilecek biçimde kompozisyonlarının yapılması söylemin tasarlanmasını gerektirir. Konuşan kişi, düşüncesini ifade edebilmek için dilin verilerini belirli bir biçimde tasarlayarak dil ile dili tanımlayan bir işlev olmayan iletişim özelliğini, yine dile giydirmek üzere bir tasarım yapmaktadır. Foucault, Collège de France'da yaptığı 2 Aralık 1970 tarihli "Söylemin Düzeni" adlı konuşmasında, "Sanırım, pek çok kişide, dışarıdan fark edilmek zorunda kalmadan, tekil, şüpheli ve belki de uğursuz olandan alabileceğini almaya yönelik benzer bir hiç başlamama arzusu, benzer bir kendini bulma, oyuna girme, konuşmanın diğer yanında olma arzusu vardır," der.³ Ve bu durumun söylemin düzenini tehlikeli hâle getirdiğini belirtir.⁴

³ Foucault, Michel, *L'Ordre du Discours*, Gallimard, 2001, s. 2: "Il y a chez beaucoup, je pense, un pareil désir de n'avoir pas à commencer, un pareil désir de se retrouver, d'entrée de jeu, de l'autre côté du discours, sans avoir eu à considérer de l'extérieur ce qu'il pouvait avoir de singulier, de redoutable, de maléfique peut-être."

⁴ *age.*, s. 2.

Konuşmasının daha başında Foucault, hipotezini belirler. Buna göre, konuşma (söylem) denilen geçici tiyatrunun, çalışmasındaki yerini belirlemek üzere, “bütün toplumlarda söylemin üretiminin, işleri söylemin güçlerini ve tehlikelerini afsunlamak, onun tesadüfi oluşumunu zapturapt altına almak ağır ve korkutucu maddiliğini savuşturmak olan belli sayıda prosedür tarafından, aynı zamanda denetlendiğini, seçildiğini, örgütlendiğini ve yeniden dağıtıldığını varsayar.”⁵ Ve şöyle der:

... konuşma [söylem], sadece hâkimiyet sistemlerini ve kavgalarını tercüme eden bir şey değildir. Lakin kendisi için ve yine kendisi kullanılarak kavga edilendir, ele geçirilmeye çalışılan iktidarın ta kendisidir.⁶

Şimdi insan zihninin kâinatın zıddı olarak kurguladığı bu zihinsel/dilsel ve zihinsel/mimari köşeler arasındaki ilişkileri anlamaya çalışalım. Şu hâlde, kendisi de bir konuşma (söylem) olan tasarım iktidardır varsayımıyla işe başlayabiliriz. Bu durumda tasarımın, özellikle de yapı olarak maddileşen ve ağırlığını hissettiren mimari tasarımın siyasal olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Şu hâlde dilin araştırılması iki parçalıdır: Bunlardan birincisinin ki esas olandır, nesnesi özünde toplumsal ve bireyden bağımsız olan dildir; bu çalışma tamamen psişiktir. İkincil olan diğerrinin ise nesnesi dilin bireysel tarafıdır, yani fonasyonun da dâhil olduğu sözdür, bu da psiko-fiziktir.⁷

Saussure’ün sözünü ettiği psikofizik taraf, konunun tasarımsal olan konuşma (söylem) tarafıdır. Konuşma, dolayısıyla tasarım, önce salt arzu ve iktidar ile ve tarihî akışı içinde gramer, sentaks ve semantik ile denetim altına alınmıştır. Ardından siyasal tabular ve dokunulmazlar devreye girer.

⁵ *age.*, s. 3.

⁶ *age.*, s. 4: “... le discours n’est pas simplement ce qui traduit les luttes ou les systèmes de domination, mais ce pour quoi, ce par quoi on lutte, le pouvoir dont on cherche à s’emparer.”

⁷ Saussure, F. de, *Cours de Linguistique Générale*, Payot, 1967, s. 37: “L’étude du langage comporte donc deux parties: l’une, essentielle, a pour objet la langue, qui est sociale dans son essence et indépendante de l’individu; cette étude est uniquement psychique; l’autre, secondaire, a pour objet la partie individuelle du langage, c’est à dire la parole y compris la phonation: elle est psycho-physique.”

Dil ve Mimari. İki okyanus. Yapmaya kalkıştığı işin sorumluluğunu yüreğinin derinliklerinde hissededen yaratıcı tasarımcı için uçsuz bucaksız iki korkutucu alan. Bu iki alanın birbirleriyle iç içe geçişindeki harenemeleri ve kaleydoskopik harikalıkları görünce insan zihnindeki kudretin azameti karşısında haşyet duygusuna kapılmamak mümkün görünmüyor. Ancak yüklenilmesi zor olan bu haşyetin bir biçimde aşılarak daha sakin bir oluşuma erişme isteğini de göz önüne almak gerekir. Bu aşma hareketi için, karizmatik zihinsel kudretin, siyaset dolayısıyla iktidara, iktidar estetiğinin de mekâna, dolayısıyla mimari tasarıma ve görünür hâle dönüşmesinin gerekliliği hissedilmiş olmalıdır ki durumu karmaşıklaştırsa da bu yola gidilmiştir. Zira kudretin karizmatik otorite görünümünde hakiki temsiliyetinin sona ermesinin ardından geleneksel otoritenin kendisine alan açabilmesi için edindiği kurmaca temsiliyetin genele kabul ettirilebilmesi için en pratik yol, elde, kesin ve şaşmaz olduğu düşünülen verilerin, genelin kabul edebileceği biçimde, rasyonel hâle getirilmesi gibi görünmektedir.

Ayrıca, farkında olsak da olmasak da eğer işimizi aşkla yapıyorsak, bu iki evrenin iç içe geçmesinin kaçınılmaz olduğunu görürüz. Birine ya da diğerine karşı tavrımız ne olursa olsun, pozitif ya da negatif bir dürtüyle zihinlerimizin karşısına çıkar ve kendisiyle uğraşmamızı zorunlu hâle getirir.

Zira oluşumuz nedeniyle hepimiz dil ile ve dil içinde düşünen, dilin bize bahşetmiş olduğu sözün (*parole*) kullanılmasıyla düşüncelerimizi oluşturabilen ve geliştirebilen varlıklarız. Bu nedenle, hangi sanat ya da bilim dalında olursa olsun, yaratıcı birey dil ile ve dil içinde düşünen bir bireydir. Şiir ise dilin uygulaması olan söz ile yapılan, önemli ve sınırları zorlayan belki de ilk ve uzun yüzyıllar boyunca, tek sanat dalıdır. Ek olarak, dilin de kendine özgü bir yapısı, dolayısıyla bir mimarisi olduğu da kuşku götürmez. Bu bakımdan da mimari ile şiir arasında son derece etkin ve güçlü bir bağ vardır.

Beşerî medeniyet dediğimiz, büyük bir dilsel yumaktır. İnsan bu dilsel yumağın oluşturduğu bütünsel yapı içinde yaşamını sürdürür. Kendi durumunun ya da içinde yaşadığı kültürel ve/veya yönetsel parçanın durumunun ne ya da nasıl olduğunu idrak edebilmek için o dilsel yumağın oluşturduğu bütünsel yapıya yine dil yoluyla referanslar yaparak ilerlemek zorundadır. Zira dilin uygulanma fonk-

siyonu olan söz ile hayatının çeşitli alanları için farklı söylemler (siyaset söylemi, edebiyat söylemi, bilim söylemi, hukuk söylemi, iletişim söylemi vb.) ve bunlara bağlı olarak anlamları keskinleştirilmiş jargonlar oluşturur. Söylemlerin birbirleriyle bağlantılarını ve bu bağlantılarda zamana bağlı değişim ve dönüşümleri algılayıp, aralarında ilişkiler kurmaya çalışarak yaşam pratiklerini sürdürür.

Ancak bütün bu yaşam pratiklerinin, adına adap (tekili edep) dediğimiz, on binlerce yıl içinde giderek rafine hâle gelmiş protokoller ve o protokolleri somutlaştırmaya yönelik yapılanmaları vardır. Bütün söylemlerin temelinde, yukarıda sözünü ettiğimiz protokoller ve yapıların olduğunu gözlemleriz. Çünkü beşeriyet doğrudan doğa içinde hayatını sürdürebilme yeteneğine sahip değildir. Algıladığını zihinsel bir yapıya dönüştürdüğü dilsel ve yaratıcı bir çerçeve olmadan, diğer canlıların yapabildiği gibi, bireysel ya da toplumsal yaşamını güvence altına alamaz.

Şiir ve mimari ilişkisi karşımıza çok çeşitli biçimlerde ortaya çıkar. Ancak bana bu ilişkileri iki temel kategori altında ele almamız mümkün görünüyor: Birinci kategori, mimarinin ve şiirin birbirlerinden aldığı işlevsel diyebileceğimiz desteklerdir ki binalar hakkında yazılan kitabeler, bir yöneticinin yaptırdığı önemli bir yapıyı övmek için kaleme alınan manzumeler ya da edebiyat müzeleri, kitaplıkların iç düzenlemeleri bunlar arasında sayılabilir. Burada iki alan arasındaki bu tarz alışverişlere işlevsel ilişkiler adını vermeyi öngördüm. Ben bir kuramcı değilim, bu nedenle zikrettiğim herhangi bir kavramın mutlak olmadığını ve ona başka adlar da verilebileceğini peşinen kabul ettiğimi biliyorum.

İşlevsel ilişkilerden biri olan kitabeler özellikle Doğu mimarisinde önemli bir yer tutar. Selçuklu ve Osmanlı mimarisinde şiir, binaların yapılış tarihlerine ebcet hesabı kullanılarak kayıt düşürmek amacıyla yazılan birtakım manzumelerin, hat sanatının da desteğiyle, yapıların kapı girişlerinin üzerine ya da göze çarpan bölümlerinde yüksekçe yerlere, yazılı taş levhalar hâlinde asılması suretiyle mimarinin bir parçası hâline getirilmiştir. Kitabelere birkaç örnek verelim şimdi:

Aziz Mahmut Hüdayi Camii kitabesinde şair Saî şöyle tarih düşmüştür:

DİZİN

1848 Devrimi 170, 174

A

Abbasi 166, 264

ABD 207, 352

Abigail 165

Acem 206, 211

Adalar 309

Adalberto Libera 248, 249, 250,
251, 252

Adana 39

Merkez Sabancı Camii 39

Âdem 56, 71, 75, 79, 139, 140, 155,
284, 328, 345, 346

Aden, Yemen'de bir şehir 155

Adn Cenneti veya Bahçesi (Garden
of Eden) 101, 154, 155, 349

Adolf Menzel 229

Afife Batur 30, 331

Afrika 24, 99, 164

Afrodisias 238

Ağlebî 221

Ahilik 263, 278

Ahit Sandığı 166, 167, 168, 240,
262, 349

Ahlat 289

Ahmed b. Muhammed 222

Ahmet Hamdi Tanpınar 30, 146,
255, 286, 287, 288, 289, 290,
291, 292, 294, 295, 296, 297,
299, 300, 301, 302, 303, 304,

305, 308, 309, 311, 318, 319,
320, 322, 323

Beş Şehir 30, 255, 287, 292, 293,
300, 301, 304, 305, 311, 322,
323

Huzur 30, 146, 255, 287, 300,
304, 305, 306, 308, 309, 311,
318, 320, 322, 323

Saatleri Ayarlama Enstitüsü 287

Aisopos 212

Akdeniz 260, 288

Akdeniz Medreseleri 265

I. Alaeddin Keykubad 290

Alâeddin Tepesi 290

Alâiye 290

alaturka 96

Albert Birot 74

Albert Speer 247, 248, 251, 252,
304

Inside the Third Reich 248

Aldous Huxley 339

Brave New World 339

Alexandre Nevsky 180

Hız. Ali 284

Ali Aktan 288

Ali Şir Nevaî 316

Alman 43, 47, 58, 179, 226, 252,
351

Almanca 143, 194, 327

Alman İmparatorluğu 226

Almanya 43, 246, 252

Alparslan 288
 Althusser 272, 273
 Amado 27
 Amerika 43, 70, 113
 Amerikan 189
 Anadolu 90, 91, 96, 238, 262, 263,
 278, 289, 298, 302
 Anaksagoras 160
 Anand Mahanand 164
 anasırlerbaa 206
 André Gide 18, 295, 296, 312
 Andrew Budke 306, 307
 Andrew Mckinnon 111
 Anglikan 127
 animizm 117
 Ankara 96, 178, 238, 296, 300, 301,
 303, 305, 311, 323
Annales des Sciences Politiques
(Siyasal Bilimler Yıllıkları)
 230
 Antalya 306
 Antik Çağ 101, 142
 Antikite 215
 Antoni Gaudi 241, 243, 252
 Antonio Vivaldi 307
 Apamea 238
 Aptullah Kuran 30, 331
 Arabistan 297
 Aramca 99
 Arap 141, 165, 260
 Arapça 60, 100, 129, 139, 143, 146,
 210, 238, 352
 Aristoteles 101, 352
 Assimptote Architecture 196
 Asya 99, 298
 Aşağı Şehir 101
 Atatürkçülük 98
 Atik Ali Paşa Camii 257
 Atina 236, 298
 Atina Akademisi 276

Atina Akropolis 169
 Atlas 309
 Atlas Okyanusu 222
 Avrupa 42, 43, 70, 85, 99, 120, 155,
 162, 170, 179, 181, 183, 186,
 202, 206, 213, 215, 221, 222,
 226, 230, 231, 237, 238, 244,
 261, 288, 298, 318, 337, 351
 Avrupalı 182, 238
 Avusturya Ulusal Kütüphanesi 154
 Ayasofya 273, 274, 275, 276, 301,
 360
 Aydınlanma 233, 234
 Azerbaycan 356
 Aziz Bruno 158
 Aziz Mahmut Hüdayi Camii 37
 Azrail 282

B

Baalbek 165
 Babaî 257
 Babil 328
 Babil Kulesi 23
 Bachelard 17, 18, 33, 48, 56, 58, 74,
 138, 336
La Poétique de l'Espace 336
 Baczko 46
 Bağdat 264
 Bakî 300
 Bakunin 235
 Bakü 356
 Bakü Kongre Merkezi 356
 Balkanlar 238, 298
 Balkan Savaşları 295
 Baltık Denizi 179
 Bankalar Caddesi 240
 Barnhart 220, 221
 Barok 110
 Barry Bergdoll 245
 Barselona 176, 241, 243

- Batı 100, 121, 122, 125, 128, 174,
179, 185, 213, 219, 231, 255,
263, 303, 308, 312, 313, 314,
320, 352, 353, 359
- Batı Afrika 164
- Batı Anadolu 260
- Batı Avrupa 171, 172, 238
- Batılı 185, 220, 221, 258
- Batılılaşma 185
- Batı Roma 298
- Baudelaire 176
- Baudrillard 338, 342
- Bauhaus 245, 246, 247, 248, 249,
251, 252, 351
- Bauhaus 1919-1933 245
- I. Bayezid 301
- II. Bayezid 262, 266
- Bayezid Camii 261
- Bayezid külliyesi 266
- Beethoven 197, 306, 307, 308, 344
Eroica 197, 308
- Bektaşî 269
- Bergama 238
- Berlin 176, 246
- Berlin-Charlottenburg Teknoloji
Enstitüsü 248
- Berna Moran 320
- Bernatzik 230
- Beşiktaş 263
- Beyazıt 309
- Beykoz 310
- Beyoğlu 309
- Beşşehir 290
- Beytullah. bk. Kâbe
- Beytülharam. bk. Kâbe
- Beytü'l-Mamur 349
- Bezeta (Yeni Şehir) 101
- B.F. Skinner 353
Verbal Behavior 353
- Bible Moralisee* 154
- Birinci Dünya Savaşı 120, 351
- Birinci Sanayi Devrimi 116
- Bizans 259, 289, 291, 294, 301
- Boğaz 39, 309, 310, 314, 316
- Bolşevik 181
- Bonald 232
- Bonnefois 27
- Borges 201
- Borodine 308
- Bourgeois 17
- Boutmy 230
- Brahman 242
- British Museum 338
- Brugge 298
- Bruno Manastırı 158
- Buda 115
- Budapeşte 176
- Budist 116, 117
- Budizm 119
- Bursa 256, 257, 258, 259, 279, 292,
293, 294, 295, 296, 302
- Busra 238
- Büyükada 309
- Büyükçekmece 309
- Büyük İskender 99
- ## C
- Cabanis 272
- Caesar 169
- Campo Narzio 144
- Carl Schmitt 110, 223, 224, 226,
228, 229, 230, 231, 232, 234,
235, 351
Siyasi İlahiyat 223, 351
- Carlton Hayes 23, 43, 45, 99, 103,
122, 129, 185
Nationalism: A Religion 23, 129,
185
- Cebrail 19, 282
- Celâli İsyancıları 280, 286

Cem Yavuz Özafşar. bk. Yavuz Afşar
 Certosa di Pavia 158
 Cesare Borgia 217
 Chamberlaine 312
 Champs Elysées 176, 180
 Charcot 58
 Charlemagne 221
 Charles Cameron 21
 Chaucer 215
 Chopin 344
 Christopher Nolan 335
 Cicero 169
 De re publica 169
 Orationes in Catilinam 169
 Cihat Özsöz 121
 Cizvit 122
 Claude Martin 18
 Collège de France 34
 Columbia Üniversitesi 21
 Coop Himmelbau 356
 Cornell Üniversitesi 308
 Cortesa di Pavia 158
 Cubus. bk. Beytü'l-Mamur
 Cumhuriyet 305
 Cumhuriyet Dönemi 255, 286
 Cumhuriyet Halk Partisi 305

Ç

Çamlıca 316
 Çamlıca Camii 340
 Çekirge 294
 Çınaraltı Meydanı 39
 Çince 100
 Çin İmparatorluğu 100

D

Daniel Casasanto 159
 Daniel Jeremy Silver 148

A History of Judaism 135, 148
 Dante 237, 241
 İlahi Komedya (La Divina Comedia) 238
 Darendeli Hulusi Efendi 39
 Darülfünun-ı Osmanî 17
 Darülfünun-ı Şahane 17
 Darvinci 52
 Darwin 79
 Hz. Davud 329
 David Harvey 172, 174, 175
 Paris, Capital of Modernity 174
 Debussy 308
 de Maistre 232, 234
 Demokrat Parti 323
 Deng Xiaoping 136
 Derek Bickerton 52, 53, 54, 55, 56,
 57, 74, 79, 104, 345, 346
 Adam's Tongue (Âdem'in Dili) 79,
 104, 345
 Derrida 23, 24, 68, 149, 150, 212,
 340
 Descartes 202, 230, 231, 316, 352
 desizyonizm 231
 Dessau 246
 Destutt de Tracy 272
 Devlet-i Aliyye. bk. Osmanlı
 Didim 238
 Dimitri Kantemir 269
 Dimitri Kitsikis 185
 Dinboz 292
 Doğan Kuban 30, 331
 Doğu 308, 312, 313, 314
 Doğu Akdeniz 236
 Doğu Anadolu 288, 289
 Doğu Avrupa 172
 Doğu Roma 258, 261, 288, 302
 Donoso Cortés 231, 232, 234, 356
 Dostoyevski 178, 319

Durkheim 111, 112
Dünya Ticaret Merkezi İstasyonu
360

E

Ebu'l-Kasım Saltuk 288
Hz. Ebu Bekir 284
Ebussuud Efendi 264
E. Diez 258
Edirne 30, 279, 281, 286
Edirne Sağlık Müzesi 266
Eduardo Blanes Perez 250, 251
Efes 238
Ege 236
Ege Üniversitesi 264
Ekim Devrimi 181
Ekrem Hakkı Ayverdi 257
Elam 43
Elektrik ve Elektronik Mühendisleri Enstitüsü 33
Eminönü 309
Emirgân 309, 310
Emirgân Camii 39, 296
Emirgân Çeşmesi 39
Emir Sultan 294
emperyalizm 120
Engels 170, 181
Ertuğrul Gazi 257
Erythrai 238
Erzurum 288, 289, 302
Eski Ahit (Ahdiatik) 99
Eskimo 165
Eskişehir Savaşı 289
Eti 301
Etrüsk 43
Eugene Davidson 248
Eugene Odum 54
Eugeniu Coşeriu 88
Evliya Çelebi 281, 292, 295
Eyüp 38

F

Fakir Baykurt 89, 91
Farsça 113
Faschun Zhang 162
Fata Morgana 18
Fatih. bk. II. Mehmed
Fatih Camii 261
Fatih Kanunnameleri 279
Fatih külliyesi 265, 267, 278
Fatih Sultan Mehmed. bk. II. Mehmed
Ferdinand de Saussure 29
Feridun Emecen 291
Feridüddin Attar 219
Mantıkü't-Tayr 219
Feuerbach 272
Fibonacci 197
Filistin 43
Finike 43
Finlandiya Körfezi 179
Fontanka Nehri 180
Foucault 127, 185
Francesco Alicino 125, 126, 128
Frank Lloyd Wright 189, 196, 197, 306, 307, 308
Fransa 96, 171, 179, 240, 312
Fransız 43, 58, 95, 97, 171, 318, 355
Fransızca 84, 97, 142, 190, 191, 194, 220, 353, 355
Fransız Devrimi 17, 177, 178, 181
Freud 272
Frigya 236
Fuad Köprülü 263
Fuzuli 209, 210, 211, 252, 350

G

Gabriel Bergounioux 58
Galileo 202, 203
Ganymedes 312

Garibaldi 171
 Gaston Bachelard 203
 Gazali 264
 George Orwell 339
 1984 339
 George Washington 240
 George Wither 155
 Geyikli Baba 294
 Gırnata 298
 Giuseppe Verdi 165
 Nabucco 165
 Goebels 47
 Goethe 308
 Gogol 180
 Nevsky Prospect 180
 Google 337
 Gotik 17, 240, 261, 288, 289
 Gramsci 28, 170, 171, 176, 177,
 181, 186, 350
 Gramscist 170, 181
 Grek 101, 236
 Grekçe 93, 99, 129, 142, 146, 236,
 238
 Greko-Romen 237, 238, 240, 276
 Griboyedov Kanalı 180
 Grimm kardeşler 89
 Cinderella 89
 Guadalajara 196
 Guggenheim Müzesi 196, 197
 Gurlitt 258
 Güell 243
 Güell Parkı 243
 Gülru Necipoğlu 264, 269, 276,
 282
 Gümüşlü 293
 Güneş Kral. bk. XIV. Louis
 Güneydoğu Anadolu 288

Günther Fischer 87, 156, 157, 158,
 349
 Mimarlık ve Dil 87, 158, 349
 Gürcistan 289

H

Habermas 22, 23
 Haçlı Seferleri 216, 289
 Hadrianus 275
 Halil İnalçık 23, 291, 292
 Hamlet 315
 Hammer 312
 Handan İnci 305
 Hannes Meyer 246
 Harbiye Nezareti 17
 Hz. Hasan 284
 Hasan Çelebi 277
 Haseki Sarayı 17, 267
 Haussman 175, 176, 352
 Havva 328
 Hayat Ağacı 154
 Hayat Çeşmesi 154
 Haydar Aliyev Kültür Merkezi 356
 Haymana Ovası 90
 Hegel 230, 231, 352
 Heidegger 15, 327, 328, 341, 352
 Poetry Language and Thought
 327
 Heinrich Tessenow 248
 Hekimalipaşa 309
 Helen Keller 97
 Helenotürkizm 185
 Henri Poincaré 60, 61
 Henri Saladin 258
 Hesiodos 60
 Theogonia 60
 Hilton Oteli 200
 Hindenburg 136
 Hindistan 100
 Hindu 100

Hint 261
 Hint-Avrupa 220, 221
 Hippodamos 101
 Hitit 43
 Hitler 247, 248, 251, 312
 Hobbes 348
 Leviathan 348
 Hockett 52
 Hollanda 179
 homo sapiens 24, 182, 343, 344,
 345
 Horasan 263
 Hristiyan 43, 68, 79, 99, 119, 120,
 122, 139, 141, 144, 154, 167,
 185, 221, 234, 237, 256, 275,
 313

Hüdavendigâr İmaretî 295
 Hz. Hüseyin 284
 H. Wild 258

I

Ian Packer 62, 63, 65, 67
 Illuminati 244
 Instagram 337
 İsfahan 298
 İtri 304, 309, 320

İ

İbn Haldûn 222
 İbrahimî 184
 İbrahim Şahin 305
 İbrani 99
 İbranice 139, 146, 147, 148, 210
 İkinci Dünya Savaşı 246, 247, 322
 İlhanlı 263, 282, 289
 İlk Çağ 349
 İlyas Efendi 277
 Tarih-i Konstantiniyye 277
 İnce Minareli Medrese 279, 290

İncil 71, 75, 127, 141, 241
 İnebahtı 282
 İngiliz 43, 95, 146, 182, 183, 338,
 358, 359
 İngilizce 133, 142, 143, 191, 194,
 223, 327, 353, 355
 İngiltere 96, 179, 240
 İran 16, 85, 169, 173, 261, 264, 289,
 302
 İrlanda 43
 İrlandalı 43
 İrokualar (Iroquois) 113
 Hz. İsa 71, 115, 167, 241
 Hz. İsa Kulesi 241
 Hz. İshak 164
 İsidoros 276
 İsis 237
 İskandinav 207
 İskenderiye 99, 222, 238, 277
 İskenderun 238
 İslam 67, 68, 80, 100, 114, 119, 121,
 122, 123, 139, 141, 146, 149,
 154, 165, 185, 221, 255, 260,
 261, 262, 263, 264, 275, 277,
 282, 284, 285, 302, 313, 331,
 346, 349, 351
 İslam Ansiklopedisi 221, 261
 İsmet İnönü 304, 305, 323
 İspanya 43, 196, 318
 İspanyol 231
 İsrail 282
 İsrail 114, 115, 118, 346
 İsrailoğulları 164, 165, 329
 İstanbul 17, 30, 90, 91, 96, 146,
 178, 237, 238, 240, 261, 263,
 265, 281, 295, 296, 297, 298,
 299, 302, 305, 309, 313, 314,
 316, 331
 İstanbul Üniversitesi 17
 İstiklal 337

İsveçli 196
 İsviçre 96
 İtalya 43, 96, 100, 171, 179, 238,
 248, 249, 250
 İtalyan 171, 185, 248, 249, 252,
 276, 351
 İtalyanca 238
 İttihatçı 287
 İzmir 96, 238
 İznik 292, 294, 295

J

Jabès 68
 Jean Bodin 224, 225, 226
 Jean Calvin 132
 Jean Lescurs 336
 Jean Piaget 46
 Jeffrey Gordon Smith 197
 Jerusalem. bk. Kudüs
 Jianpeng Hu 162
 Joelle Mesnil 26
 John Calvin 123
 John Locke 126
 John Ruskin 96
The Poetry of Architecture 96
 Jose-Luis Mendivil-Giro 52
 Joseph Igor Moulenda 23
 Josephus 99
 J.S. Bach 307
 Judeo-Hristiyan 71, 119, 149, 155
 Jules Michelet 138
 I. Justinianus 275, 276, 360
 Jüpiter 61
 Jürgen Habermas 42, 43, 45, 46, 47
 jürisprüdans 101

K

Kâbe 210, 260, 262, 277, 279, 280,
 284

Kafka 134
 Kahire 264, 277
 Kaliforniya Politeknik Eyalet Üni-
 versitesi 197
 Kalkedon Konsili 276
 Kalle Söderman 196, 197
 Kalvenizm 132
 Kandilli 309, 310, 317
 Kanuni. bk. I. Süleyman
 kapitalizm 42
 Karadeniz Medreseleri 265
 Karahisarî 277
 Karaköy 240
 Karamanoğulları 257, 289
 Karatay Medresesi 261, 262
 Karl Hanke 249
 Karnak Tapınağı 210
 Kartezyen 185
 Katolik 43, 119, 126, 127, 220, 221,
 222, 232, 234, 237, 337
 Katolisizm 235
 Kayseri 238, 290
 Kemalist 89, 98, 304, 323
 Kemalizm 304
 Kemal Tahir 91
 Kevin Lynch 169
*Kentin İmgesi (The Image of the
 City)* 169
 Kevin N. Laland 54
 Keykubad Sarayı 290
 Kıbrıs 281
 I. Kılıç Arslan 289
 Kitab-ı Mukaddes 71, 329
 Klein 220, 221
 Kocamustafapaşa 309
 Koca Sinan. bk. Mimar Sinan
 Koçibey 23
 Kojin Karatani 352, 353
Architecture as Metaphore 352
 Koko 53

Komünist Manifesto 170, 330
 komünizm 181, 186
 Konfüçyüs 100
 Konuralp 294
 Konya 279, 289, 290, 292, 302
 Koyunhisar Savaşı 291
 Krabbe 227
 Kreisleitung West (Batı Karargâhı)
 249
 Kubadâbâd 290
 Kubbet'üs-Sahra 282
 Kudüs 43, 101, 169, 277, 349
 Kur'an 71, 75, 100, 116, 139-141,
 144, 146, 147, 155, 203, 210,
 222, 277, 280, 290, 294, 296,
 339
 Ahzap 75
 Al-i İmran 71
 Bakara 71
 Hakka 282
 Maide 141
 Mülk 294
 Yunus 210
 Kurtuluş Savaşı 90
 Kuzey Afrika 221, 222
 Küçükçekmece 309

L

Lacan 335
 Ladoga Gölü 179
 Lopicque 336
 La Sagrada Familia 241, 244, 252,
 351
 Latin 222
 Latince 100, 127, 129, 141, 142,
 146, 194, 220, 237, 238
 Leah Dickerman 245
 Le Corbusier 286
 Leibniz 229
 Lenin 170, 171, 181, 186, 350

Leningrad Kahramanı 180
 Leninist 170, 181
 Leonardo da Vinci 217
 Leon Krier 247
Albert Speer Architecture 1932-
 1942 247
 Levanten 96
 Leviathan 126, 128
 Lévy-Bruhl 182, 184, 359
La Mentalité Primitive 182
 Lévi-Strauss 23, 62, 63, 64, 65, 66,
 67, 76, 77, 104, 118, 124, 347
Les Mythologiques 118, 347
Yapısal Antropoloji 63
 Lhasa 169
 Libadiye 316
 Listz 308
 Lombardiya Kanalı 217
 Londra 298, 350
 XIV. Louis 17, 179, 328, 341
 Louis Kahn 87, 109, 110
 Ludwig Mies van der Rohe 246

M

Madrid Politeknik Üniversitesi 250
 II. Mahmut 286
 Mahmut Paşa Camii 258
 Malazgirt Savaşı 288, 302
 Mamboury 258
 Manfredo Tafuri 144
 Manici 276
 Manisa 281
 Mao Tse Tung 136
 Marcus W. Feldman 54
 Mark C. Taylor 137
Erring
Postmodern A/theology 137
 Marksist 47, 170, 350
 Marksizm 170, 181

- Marshall Berman 172, 173, 176,
178, 179
Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor
172
- Martin Luther 123
- Marx 111, 112, 123, 125, 128, 170,
171, 172, 181, 186, 230, 231,
272, 273, 330, 350
Alman İdeolojisi 272
- Masaru Emoto 344
- mason 240, 242, 243
- Maurenbrecher 230
- Maverdi 264
- Medine 260, 277
- II. Mehmed 17, 185, 257, 262, 266,
275, 289, 316, 331
- Mehmet Akif 313
- Mehmet Göktaş 19
- Mekke 169, 277
- Meksika 207, 236
- Melanezya 165
- Melikşah 288
- Meltem Özçakı 260
- Memlük 258
- Menşevik 181
- merkantilizm 42
- Meryem Ana Kulesi 241
- Mescid-i Aksa 277, 282
- Mescid-i Nebevî 260, 277
- Mesih 128
- Meşhed 169
- Mevlânâ 19, 154, 290, 291
Mesnevî 291
- Mevlevî 320, 321
- Mısır 99, 210, 313, 321
- Michael Fishbane 147
Text and Texture (Metin ve Doku)
147
- Michel Foucault 28, 29, 34, 35, 47,
130, 143, 144, 201, 202, 203,
204, 205, 206, 207, 212, 213,
214, 225, 227, 228, 230, 235,
251, 252, 330, 336, 341, 350
Dits et Ecrits 202
*Kelimeler ve Şeyler (Les Mots et
Les Choses)* 28, 201, 213,
252, 330, 350
Söylemin Düzeni 341
- Mikâil 282
- Millî Mücadele 300
- Milosz 48
- Mimar Sinan 200, 255, 269, 276,
277, 279, 281, 285, 299, 300,
330, 351, 360
- Mithra 237
- Moğol 165, 264, 289
- Monofizit 276
- Montanusçu 276
- Montesquieu 173
Acem Mektupları 173
- Moskova 178, 180
- Moskova Tren İstasyonu 180
- Moyka Nehri 180
- Mozart 307, 344
- Hz. Muhammed 100, 115, 119,
123, 141, 260, 284
- Muhammed Kethüda Paşa 39
- Muhyiddin İbnü'l-Arabî 140
Fusûsü'l-Hikem 140
- III. Murad külliyesi 281
- Muradiye 293
- I. Murat 262
- Hz. Musa 140, 210, 262
- Musevi 68, 122, 141, 154, 231, 236,
237, 276, 329
- Mussolini 249, 250, 312
- Mustafa Âli 281
- Mustafa Kemal Atatürk 90, 91, 111,
136, 169, 304
Nutuk 169

Müslüman 100, 123, 141, 207, 221,
231, 275, 277

N

Nadia Obrocea 88
Nakşibendi 263
Napoli 171
Napolyon 176
NATO 25
 Architecture Capability Team 25
 NATO Architecture Framework
 Version 4 25
natüralizm 117
Nazi 246, 249, 351
Nazizm 244, 246, 252, 311
Nebukadnezar 165
Necip Dinç 39
Nedim 39, 40
neoklasisizm 251
Neva Bulvarı. bk. Nevsky Bulvarı
Neva Nehri 179
Nevsky Bulvarı 180
New York 196, 352
New York Borsası 240
Nice 171, 177
Niche Construction: The Neglected
Process in Evolution (Niş'in
İnşası: Evrimde İhmal Edi-
len Süreç) 54
Nicholas Louis Mathew 308
Nilüfer 293, 294
Nilüfer Hatun İmareti 294, 295
Nizam-ı Cedit 269
Noam Chomsky 353, 354
 On Language 353
Noel 43
Norveç 60
Notker 221
Notre Dame Katedrali 17
Nova Insula 128

Nova Roma 237, 298
Nurdan Gürbilek 320
Nuremberg 248
Nuruosmaniye 309

O

Oak Park 306
Odling-Smee 54
Ohri 238
Olcaytu 282
Olgivanna Lloyd Wright 307
Olimpos 312
Orhan Gazi 262, 292
Orhan Gazi İmareti 295
Orhan Veli Kanık 65
Orta Asya 165, 166, 167, 258
Orta Avrupa 238
Orta Çağ 43, 127, 134, 142, 155,
156, 179, 183, 202, 214, 215,
216, 217, 231, 238, 260, 264,
290, 329, 337, 349
Orta Doğu 99, 210, 221, 238, 298
Ortaköy 263
Ortodoks 76, 237
Osiris 237
Hz. Osman 284
Osman Gazi 257, 291, 292
Osmanlı 37, 38, 115, 123, 162, 184,
255, 256, 259, 260, 261, 262,
263, 264, 269, 271, 278, 279,
281, 288, 291, 292, 294, 297,
299, 302, 317, 318, 320, 331
Osmanlı Türkçesi 143, 333
Oxford 182
Oxford Üniversitesi 21

Ö

Hz. Ömer 284
Ömer Lütfi Barkan 257, 263

P

- Pachimeres 291
 Palmira 238
 Papua Yeni Gine 182
 Parere 144
 Paris 17, 18, 170, 171, 172, 173,
 174, 175, 177, 178, 179, 180,
 181, 186, 298, 312, 328, 341,
 350, 352
 Paris Komünü 170, 176, 178
 Paris Üniversitesi 21
 Patricia K. Kuhl 353, 355
 Patrick Charaudeau 183
 Pavia 158
 Pavlus 99
 Pepys 53
 Petersburg Haberleri 178
 Petra 238
 Petrarca 238
 I. Petro 178, 179, 181
 Petrograd 178
 Petrokent. bk. Petrograd
 Petrus Ramus 160
 Philon 99
 Phoenix 302
 Pierre-Jean Jouve 18
 Piranesi 144
 Pisagorcu 242
 Platon 20, 66, 101, 166, 334, 352
Devlet 166
Savunma 101
 Polinezya 165
 Postınpuş Baba (Seyyid Mehmet
 Dede) Zaviyesi 294
 pozitivizm 231
 Preuss 230
 Protestan 119, 120, 123
 Protestantizm 235
 Proudhon 234, 235

Q

- Quintilianus 160
Institutio Oratoria (Hitabet Eğiti-
 mi) 160

R

- Rafizi 276
 Raible 239
 rasyonalizm 121, 122, 124, 128,
 129, 130, 234, 235
 Reinhard Bendix 121
 Remzi Kitabevi 305
 Rheinische Zeitung 272
 Richard Dawkins 52
 Risorgimento 171
 Robert Bartlett 221, 350
The Making of Europe 350
 Rollos 101
 Roma 100, 118, 144, 171, 178, 221,
 222, 237, 238, 240, 249, 250,
 251, 261, 298, 301, 302, 337
 Roma İmparatorluğu 237
 Roman Jacobson 161
 Roman 288
 Rousseau 125, 126, 128, 230, 233,
 234, 348
Toplum Sözleşmesi 125, 233, 348
 Rousseaucu 185
 Rönesans 134, 162, 179, 183, 185,
 202, 213, 215, 216, 217, 220,
 222, 244, 247, 261, 288, 296,
 297, 298, 329, 330
 Rubicon 53
 Rumca 238
 Rumeli 278, 288
 Rumence 88
 Rus 178, 180, 181, 186
 Rus Bolşevik Komünist Partisi 170
 Rusya 179, 318
 Rusya Kostroma Camii 39

S

- Sahip Ata 290
 Sahip Ata Hanıkahı 262
 Saî 37
 Saî Çelebi 283
 Saint Chapelle 291
 Saint-Germain-en-Laye 328, 341,
 352
 Salem Dağı 101
 Saltuklu 288
 Sanayi Devrimi 42, 249
 Sanskrit 100, 113, 166
 Santiago Calatrava 360
 Sarı Selim. bk. II. Selim
 Sartre 232
 Saussure 35, 46, 47, 57, 58, 59, 67,
 69, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87,
 92, 93, 97, 104, 151, 152,
 190, 192, 193, 196, 346, 347,
 348
Cours de Linguistique Générale
(Genel Dil Dersleri) 80, 196
 Saussurecü 47
 Scarron 145
 Schulze 230
 Sedad Hakkı Eldem 198
 Selçuklu 37, 257, 259, 260, 261,
 262, 263, 279, 288, 289, 290,
 292, 294, 299, 302
 I. Selim 17, 266
 II. Selim 281, 284, 351
 Selimiye Camii 280, 281, 282, 283,
 284, 285, 286
 Selimiye külliyesi 30, 255, 269, 271,
 280, 281, 330, 331, 351
 Selsebil. bk. Hayat Çeşmesi
 Semavi Eyice 256, 257, 258, 259,
 262, 263, 294, 331
 Semavî Eyice 30
 Septuaginta 99
 Serdar Altunoğlu 61
 Serdar Öge 60
 Sermet Sami Uysal 313
 Seyyid Nesimi 123
 Sibirya 165
 Sicilya 171, 222
 Simmel 111, 112
 Sinop 306
 Sivanandam Panneerselvam 76
 Sivas 289
 Sivas Paşa Camii 39
 Siyavuş Paşa
 çeşmesi 38
 türbesi 38
 Siyon Tepesi 101
 Sokrates 101, 160, 230, 231
Sosyoloji Notları 121
 Sovyet 179
 Spinozist 231
 spiritüalist 58
 SSCB 171
 Stalin 312
 Stanford Üniversitesi 159
 Stanley Tigerman 29, 134, 135,
 137, 138, 141, 143, 144, 148,
 149, 154, 155, 186, 328, 329,
 348, 352
The Architecture of Exile 29, 137,
 138, 155, 186, 348
 Stein 230
 Stoacılık 237
 Stobi 238
 St. Petersburg 170, 171, 172, 174,
 176, 178, 179, 180, 181, 186,
 350, 352
 St. Simon 171
 Sultanahmet külliyesi 281
 Sultanbeyli 340
 Suriçi 309

- Sûse Ribâtı 221
 Suudi Arabistan 16
 Suzanne Collins 359
Açlık Oyunları 359
Alaycı Kuş 359
Ateşi Yakalamak 359
 Hz. Süleyman 168, 329
 I. Süleyman 256, 257, 262, 263,
 264, 266, 267, 269, 273, 275,
 276, 277, 278, 282, 284, 285,
 299, 351, 360
 Süleyman Çelebi 51, 80
Mevlid 51, 80
 Süleymaniye Camii 271, 273, 274,
 276, 277, 279, 282, 286, 300,
 301, 360
 Süleymaniye külliyesi 17, 30, 255,
 267, 268, 269, 271, 275, 278,
 279, 330, 331, 351
 Süleyman Mabedi 101, 166, 168,
 329, 348, 349
 Sünni 273, 286
- Ş**
- Şehzadebaşı 309
 Şehzade Camii 300
 Şehzade külliyesi 267
 Şehzade Mehmed, I. Süleyman'ın
 oğlu 267
 Şerifler Yalısı 39
 Şeyh Galip 320
 Şişhane 240
- T**
- tabula rasa 57, 66
 Taksim 309, 311, 317, 319
 Taliesin West 197, 306
 Talikizâde 264
 Tanpınar Merkezi 305
 Tanzimat 318
 Tanzimat Köşkü 296
 Tarık Buğra 91
 Taşkılla 359
 Tebrizli Şems 290
 Tetimme Medreseleri 265
 Tevrat 139, 140, 141, 147, 236, 329,
 348, 351
 Krallar 329
 The Beatles 134
 The MacMillan Company 248
The Theater of the Bauhaus 245
 Thomas McCarthy 42
 Thomas More 125, 127, 128, 348
Ütopya 127, 348
 Tibet 169
 Timur 301
 Topkapı 296
 Topkapı Sarayı 198
 Harem 198
 Yemişli Oda 198
 Toscana 238
 Trabzon 289
 Trebonianus 275
 Tuilleries 328, 341, 352
 Tunus 222
 Tuva Türkçesi 166
 Türk 90, 97, 165, 184, 185, 198,
 200, 258, 263, 268, 269, 287,
 288, 291, 292, 296, 297, 298,
 301, 302, 303, 309, 313, 320,
 321, 323
 Türkân Acar 264
 Türkçe 84, 87, 97, 127, 129, 143,
 169, 179, 191, 194, 210, 223,
 300, 314, 355
 Türkiye 16, 91, 92, 95, 97, 111, 134,
 255, 287, 288, 296, 302, 304,
 305, 311, 318, 323, 330
 Türkmen 257, 291
 Twitter 356

U

Uğur Tanyeli 30, 331
 Ulu Cami 279, 289
 Uluslararası Elektroteknik Komis-
 yonu 33
 Uluslararası Standartlar Örgütü 33
 Urfa 238

Ü

Üç Şerefeli Cami 279
 Üçüncü Reich 247
 Üsküdar 309
 Üsküdar Mihrimah Camii 200
 Üst Şehir 101

V

Vatikan 171, 238, 350
 Vattel 226
 Venedik 264
 Versailles 180
 Victor Emanuel 171
 Victor Hugo 18
Notre Dame de Paris 18
 Vincenzo Natali 334
 Violet-le-Duc 18
 Vitruvius 30, 95, 145
 Viyana 177
 Voltaire 240

W

Wagner 308
 Wall Street 240
 Walter Gropius 245, 246
 Washoe 53
 Watkins 221
 Weber 22, 28, 48, 102, 104, 111,
 112, 113, 114, 115, 116, 117,

118, 119, 120, 121, 123, 131,
 132, 133, 134, 135, 136, 171,
 186, 231, 235, 330, 347, 350

Din Sosyolojisi 112, 347
Ekonomi ve Toplum 131
*Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin
 Ruhu* 132

Weberyan 114, 134, 136, 270, 271
 Webster İngilizce Sözlüğü 159
 Weimar 246
 Westmoreland 96
 Will Herberg 140
 Winch 45
 Windows 98
 Wittgenstein 45
 Wolfgang Raible 160, 161, 163

Y

Yahudi 43, 99, 119, 120, 122, 166,
 275
 Yahudilik 237
 Yahya Efendi 263
 Yahya Kemal 39, 199, 287, 299,
 311, 312, 313, 319
 Hz. Yakub 164
 Yakup Çelebi Zaviyesi 294
 Yakup Kadri 89, 91
Yaban 89, 90
 Yakutiye Medresesi 279, 289
 Yaşar Kemal 91
İnce Memed 91
 Yavuz. bk. I. Selim
 Yavuz Afşar 277
 Yavuz Sultan Selim. bk. I. Selim
 Yemen 155
 Yeni Ahit (Ahdicedit) 99
 Yeniçeri Ocağı 269
 Yeni Platonculuk 237

Yenişehir 292, 294
Yeruşalim. bk. Kudüs
Yesârî Esat Efendi 39
Yeşil 293
Yeşil Cami 258, 295
Yıldırım Bayezid Camii 258
Yuhanna 71, 75
Yunan 43, 60, 66, 90, 184, 185, 210,
214, 258, 259
Yunanca 127, 133
Yunus Emre 50, 162, 345

Z

Zaha Hadid 356, 360
Zebur 165
Zekeriya 165
Zerdüşt 115
Zeynep Ahunbay 30, 331
Zeyrek SSK 198, 199
Zeytin Dağı 101
I. Ziyâdetullah 221
Znaniemsky Meydanı 180
Zygmunt Bauman 46